

AKIL ÇAĞINDA KÜRESEL EKONOMİK MİMARİ: LİDERLİK, FİNANS VE DİŐ TİCARET PERSPEKTİFLERİ

EDİTÖRLER: Prof. Dr. Salih ÖZTÜRK

Dr. Mustafa Latif EMEK

Prof. Dr. Nezih Metin ÖZMUTAF

Doç. Dr. Celal KIZILDERE

Doç. Dr. Olgun Irmak ÇETİN

Öğr. Gör. Ramazan BAŞ

ISBN: 978-625-5753-62-5

Ankara -2026

AKIL ÇAĞINDA KÜRESEL EKONOMİK MİMARİ: LİDERLİK, FİNANS VE DİŐ TİCARET PERSPEKTİFLERİ

EDİTÖRLER

Prof. Dr. Salih ÖZTÜRK
ORCID ID: 0000-0001-6851-951X

Dr. Mustafa Latif EMEK
ORCID ID: 0000-0002-7079-9781

YAZARLAR

Prof. Dr. Nezih Metin ÖZMUTAF¹

Doç. Dr. Celal KIZILDERE²

Doç. Dr. Olgun Irmak ÇETİN³

Öğr. Gör. Ramazan BAŐ⁴

¹İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi,
İzmir, Türkiye
nezih.metin.ozmutaf@ikc.edu.tr

²Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Erciş İşletme Fakültesi, İktisat
bölümü, Van Türkiye
celalkzldere@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-9904-0472

³Trakya Üniversitesi, Keşan Yusuf Çapraz Uygulamalı Bilimler
Yüksekokulu, Gümrük İşletme, Edirne, Türkiye.
oirmakcetin@trakya.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-2534-944X

⁴Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Domaniç Hayme Ana Meslek
Yüksekokulu, Finans Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü,
Kütahya/Türkiye
ramazan.bas@dpu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-1007-8568

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18663448>

Copyright © 2026 by UBAK publishing house

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, distributed or transmitted in any form or by

any means, including photocopying, recording or other electronic or mechanical methods, without the prior written permission of the publisher, except in the case of brief quotations embodied in critical reviews and certain other noncommercial uses permitted by copyright law. UBAK International Academy of Sciences Association Publishing House®

(The Licence Number of Pubicator: 2018/42945)

E mail: ubakyayinevi@gmail.com

www.ubakyayinevi.org

It is responsibility of the author to abide by the publishing ethics rules.

UBAK Publishing House – 2026©

ISBN: 978-625-5753-62-5

February / 2026

Ankara / Turkey

ÖNSÖZ

Yüzyıl, ekonomik düşüncenin, finansal sistemlerin ve liderlik anlayışlarının yeniden şekillendiği bir paradigma dönüşüm dönemidir. Yapay zekâ, veri temelli karar alma, davranışsal yaklaşımlar ve küresel ticaret dinamikleri, ekonomik yapıları klasik çerçevelerin ötesine taşımaktadır. Bu nedenle içinde bulunduğumuz süreci yalnızca dijitalleşme değil, aynı zamanda bir “akıl çağı” olarak değerlendirmek mümkündür.

Bu eser, küresel ekonomik mimarinin dört temel boyutunu bütüncül bir yaklaşımla ele almaktadır: sivil toplumda inovatif liderlik, küresel iş birliği ve dönüşüm dinamikleri, davranışsal iktisat perspektifinden katılım bankacılığı ve Türkiye’de dış ticaret üzerindeki mali yükümlülüklerin ekonometrik analizi. Teorik derinlik ile ampirik bulguları bir araya getiren bu çalışmalar, hem akademik literatüre hem de politika tartışmalarına katkı sunmayı amaçlamaktadır. Akıl çağında ekonomik mimari; liderlik kapasitesi, kurumsal adaptasyon, finansal etik ve veri temelli analizler üzerinden şekillenmektedir. Bu kitap, söz konusu dönüşümü disiplinler arası bir perspektifle değerlendirme çabasının ürünüdür.

Bu kıymetli çalışmalarıyla esere katkı sunan tüm yazarlara bilimsel emekleri, titiz analizleri ve akademik sorumluluk anlayışları için teşekkür ederim. Eserin, araştırmacılar ve karar alıcılar için faydalı bir başvuru kaynağı olmasını temenni ediyorum.

16.02.2026

EDİTÖRLER

Prof. Dr. Salih ÖZTÜRK

Dr. Mustafa Latif EMEK

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....4

İÇİNDEKİLER.....6

BÖLÜM 1

STK'LARDA İNOVATİF LİDERLİĞİN TEMEL
UNSURLARI.....(7-25)

Nezih Metin ÖZMUTAF

BÖLÜM 2

2025 DÜNYA EKONOMİK FORUMU: AKIL ÇAĞINDA İŞBİRLİĞİ
VE KÜRESEL DÖNÜŞÜM.....(26-51)

Celal KIZILDERE

BÖLÜM 3

DAVRANIŞSAL İKTİSAT MERCEĞİNDEN KATILIM
BANKACILIĞI SİSTEMİNE YÖNELİK BİR İNCELEME.....(52-67)

Ramazan BAŞ

BÖLÜM 4

TÜRKİYE'DE DIŞ TİCARETİN GÜMRÜKLENMİŞ DEĞERİ
ÜZERİNDEKİ VERGİ VE MALİ YÜKÜMLÜLÜKLERİN
EKONOMETRİK ANALİZİ (2015-2025).....(68-83)

Olgun Irmak ÇETİN

BÖLÜM 1

STK'LARDA İNOVATİF LİDERLİĞİN TEMEL UNSURLARI

Prof. Dr. Nezih Metin ÖZMUTAF

GİRİŞ

Bir organizasyonun çeşitli düzeylerinde yönetimde bulunan kişi / kişiler, bir taraftan bulundukları pozisyonun biçimsel kapsamında hareket etme durumunda iken, diğer taraftan ise, dış çevredeki değişim ve dönüşüme uyumlaşma bağlamında biçimsel olmayan çerçevede de biçimsel boyutu destekleme durumundadırlar. Diğer bir deyişle, günümüz açık sistemi kapsamında organizasyonlar, dış çevre dinamik iken iç çevrede statik bir şekilde hareket edemeyeceğine göre yöneticilerin de liderlik çerçevesinde yönelime girmeleri gerekmektedir.

Birincisi hangi pozisyonda olursa olsun bir yönetici, sözü edilen statikliğin dışına çıkmak için, liderlik çerçevesinde işin standartlarının sürekli gelişmesini sağlayacak çabayı ortaya koymalıdır (Halloran, 1986: 277). İkincisi yönetici, liderlik çerçevesinde, çalışanların sınırlarını geliştirerek çalışanların potansiyel ve performans standartlarının üstüne çıkmalarını sağlamalıdır (Dixon, 1992: 60).

STK'lar da büyüyüp gelişme içinde olacaklarsa, dış çevre ile proaktif ağırlıklı ve sağlıklı sürekli etkileşim içinde bulunma durumuna yöneleceklerdir. Bu bağlamda, STK'nın lider kademesi (yapısına göre başkan, başkan yardımcısı, genel sekreter, koordinatör

veya müdür ve yardımclar, diğer vb.), STK ve İK için ya dinamikliğı temel olarak inovatif temelde yönetsel kalitesini sürekli geliştirebilecektir veya statikliğı ile günü kurtarma çabası içinde yer alacaktır. Dolayısıyla STK'nın lider kademesi çözümün veya sorunun ıkış noktası olabilecek inisiyatife sahiptir.

Bu çerçevede, bu çalışmada STK'lar özelinde inovatif liderlik unsurlarına farklı açılımlar getirilmiştir. Böylece, STK'lar özelinde inovatif liderlik ele alınarak hem literatüre hem de uygulamaya katkılar sağlanmaya çalışılmıştır.

1. STK'LAR VE LİDERLİK İLİşKİSİ

STK'ların liderliğı ve onun oluşumunda doğal olarak formal boyut ve informal boyutlar bulunmaktadır. Genel itibariyle, bir STK'nın kurulları ve yöneticileri yasaların da ngrdğu çerçevede demokratik bir şekilde seçimle oluşturulur ve sürdürülür. Bu kapsamda, STK'da bilinçli yönetici liderlikten faydalanarak, misyonun sahiplenilmesini, gnlllk felsefesinin sürdürülmesini, yönetsel faaliyetlerin gerçekleştirilmesini ve taraflar arasındaki (kurullar, yöneticiler, profesyonel çalışanlar, üyeler, gnllller, dş paydaşlar, hedef kitle vb.) pozitif iletişim, etkileşim ve ilişkinin gerçekleştirilmesini etkili bir şekilde sağlayamaktadır (Lipinski ve Nicholls: 2016: 7).

Ancak bir STK yöneticisi liderliğı ile bu belirtilenlerin ötesinde, geliştirici, çekici, itibar ve imaj artc, olanakları genişletici ve yaratıcı düşünceyi destekleyici inovatifliğı içeren farklılaştırcı da ortaya koymalıdır. Aksi taktirde diğer ortalama STK'lardan veya her

türlü paydaşlarından ve onların koşullarından farklı bir konumda bulunamayacaktır.

2. STK’LARDA İNOVATİF LİDERLİĞİN TEMEL UNSURLARI

Organizasyonlar, kuruluşlarından itibaren ilk kurucularının / yöneticilerinin öngörülerini ve kabulleri çerçevesinde oluşturulmaktadır. Bu doğal süreç, ilerleyen zamanlarda organizasyon büyüyüp geliştikçe bir taraftan organizasyonu başarılı kılarken, bir taraftan da merkezileşmenin etkisiyle çelişkili şekilde dışa kapalılık / yetersiz açıklık ile için için organizasyonu çürümeye yönlendirebilmektedir (Mintzberg, 1984: 221).

Organizasyonlar dış çevreyi ve onun etkilerini değiştiremediklerine göre, bu problematik durumdan stratejik bakış açısıyla hareket edecek yenilikçiliğe saygı duyan ve onu sahiplenen liderlik ile çıkabileceklerdir. O halde STK’lar için inovatif liderlik şu an ve gelecek için başarının en önemli adreslerinden biridir. Bu bağlamda, bu başlık altında STK’larda inovatif liderliğin temel unsurları farklı boyutlar çerçevesinde ortaya konulmuştur.

2.1. İnovatifliği Destekleyen Kurum Felsefesi ve Amaçlara Yönelme

STK’larda stratejik olarak başarının odağında, kurum felsefesi boyutu (misyon, vizyon, değerler, ilkeler), stratejik amaçlar ve hedefler yer almaktadır (Gill vd., 2005: 273). Kurum felsefesinin dört boyutundan en önemlisi ve başta geleni “misyon”dur. Yönetim açısından bir organizasyonun kuruluşunun, süreçlerinin, gelişiminin

ve faaliyetlerinin odak noktasını onun misyonu oluşturur. Misyon insan kaynağının (İK) şekilsel ve duygusal olarak sahipleneceği yapı ve kıvamda olduğunda başarı kaçınılmazdır. İşte liderlik bunu İK'yı harekete geçirecek şekilde realize eder (Roblek ve Mesko, 2018: 307). STK'larda, tüm süreçler ve onların başarısı liderlikle başlar ve devam eder. STK'larda liderlik de, STK'nın varlık nedeni olan gönüllülük felsefesi temelli “misyonu” kapsamında ortaya konulan ortak amaçları ve hedeflerine yönelik birleştirici ve harekete geçirici bir gerçekliktir (Drucker, 1993: 80). Vizyon, STK'lar veya her hangi bir organizasyon için geleceğe ve geleceği konumlandırıcı, geleceğe taşıyıcı, ilham verici ve gerektiğinde ütopyikliği de içerebilen teşvik edici ve harekete geçirici çok uzun vadeli bir hedeftir (Tankovic, 2013: 332). Değerler ve ilkeler ise, STK'nın kültürel olarak davranışlarını yönlendiren kabuller olarak tanımlanabilir. Paylaşılan ve sahiplenilebilen bir kurum felsefesi açık, net, anlaşılır ve akılda kalıcı olmalıdır (Rao, 2015: 27).

STK'lar gönüllülük felsefesi odaklı kurum felsefeleri, amaçları ve hedefleri doğrultusunda faaliyette bulunurlar. Bunların tamamı STK'nın şuanı ve geleceği için çok önemlidir. Ancak STK'nın liderliği kapsamında, karar verilmesi gereken ise, şekilsel olarak cümleciklerden ibaret olan misyon, vizyonun, değerlerin, ilkelerin, amaçların ve hedeflerin sınırlayıcı mı, yoksa inovatifliği destekleyici mi olup olmadığının belirlenmesidir.

Dolayısıyla STK'larda bir taraftan kurum felsefesi, amaçlar ve hedeflerin oluşturulmasında, diğer taraftan sözü edilenlerin sahiplenilip, uygulamada süreçlerin ve faaliyetlerin

yönlendirilmesinde çalışanların inovatifliğini destekleyici ortamın oluşturulması, yöneltilmesi ve sürdürülmesinde liderliğin inovatifliği destekleyici kararlı tutumu olmalıdır.

Diğer taraftan STK'lar için kar amacı güden organizasyonlarda başarının standardizasyonunu sağlayabilen, inovatifliği de içeren yeni kalite standartları arasında yer alan ISO 56002, ISO 56001 ve doğal olarak ISO 9000 standartlarından veya içeriğinden faydanılması tavsiye edilebilir. Bu tip standartlar gönüllülük felsefesinin içinde inovatif yönetsel liderliği de etkileyerek STK yönetsel süreçlerinde ve hedef kitleye ulaştırılacak hizmet kalitesinin performansını, sürdürülebilirliğini, yalnız ancak etkili bir şekilde stratejik amaç ve hedef bağlamında başarıyı maksimize edebilecektir (Özkan, 2024: 275-276; Özkan, 2025: 15010-1511; Özkan, 2025: 594-595).

2.2. İnovatif Stratejiler Geliştirebilme

Avrupa Komisyonu Belgesi, inovasyonu “Yeni gereklilikleri ve bağlantılı pazara yönelik ihtiyaçları karşılayabilecek yeni ürünler ve hizmetlere yönelik daha iyi çözümsel uygulamalar” olarak açıklamaktadır. Bu yeni yönetim yaklaşım ve uygulamalarını, iş koşullarını, lojistik süreçlerini, yeterliliklerini ve kalite yönelimlerini beraberinde getirecektir” (European Commission Document, 2005). Bu tanımdan / açıklamadan hareketle, inovasyonun hem STK'lar hem de diğer tip organizasyonlar (kamu, özel sektör, basın vb.) için yeniliği, değişimi ve dönüşümü getireceğine göre başlı başına stratejik bir konu olduğu belirtilebilecektir. Burada STK'lar özelinde, gönüllülük temelli yönetim süreçlerinde ve pazarlamada hedef kitlelere pek çok yararlı aynı zamanda yenilikçi hizmetin sağlandığı gerçeği

öne çıkmaktadır. Porter (1985) bu stratejik çerçevede inovatifliğin, hedef kitlenin gözünden değer, itibar ve pozitif imaj yaratımına neden olacağını bunun sonucunda da organizasyona rekabet avantajlarının sağlanacağını vurgulamaktadır.

Stratejiler farklı amaçları gerçekleştirirken ve her farklı amaç kapsamında oluşturulmuş çeşitli hedeflere ulaşmada takip edilen yollardır. Stratejik olarak kurum felsefesi, amaçlar ve hedefler (hedeflerin performans göstergeleri) etkili ve etkin tanımlanmış ise, stratejilerin de beklenen kaliteyi içerdiği belirtilebilir (Bateman ve Zeithaml, 1990: 185). Stratejiler oluşturulurken inovatif stratejiler geliştirme, uygulama ve kontrolünün sağlanmasına yönelik liderlik ise, inovatif stratejik liderliği destekleyici şekilde ortaya konulacaktır.

STK'larda sekiz adet inovatif strateji “yaratıcı fikirlerin ortaya konulması”, “bariyer önleyiciliğin sağlanması”, “alan oluşturulması”, “katılımcılığın gerçekleştirilmesi”, “etkin eğitimlerin verilmesi”, “hedef kitle ilişkilerinin gerçekleştirilmesi”, “paydaşlık ve olanakların yaratılması / sağlanması” olarak belirlenmiş olsun.

Bu çerçevede, inovatif stratejiklik anlamında STK'nın stratejik amaçlar ve hedefler tanımlaması olasıdır. Tablo 1'de örnek niteliğinde, İnovatifliği Detekleyici Amaç ve o kapsamda oluşturulmuş sekiz hedef yer almaktadır. Uygulamada sekiz hedef fazla gelebilir. Bu çerçevede revize edilmesi uygun olacaktır (Tablo 1).

Tablo 1. İnovatifliği Detekleyici Amaç (İDA) ve Hedefler (İDH)

İDA: Gönüllülük felsefesi içinde inovatifliğin destekleyiciliğinin sağlanması	İDH 1. İnovatif yaratıcı fikirlere yönelik çalışmalar yapmak
	İDH 2. İnovatifliği önleyici bariyerleri kırmak
	İDH 3. Farklı inovatif alanları oluşturmak
	İDH 4. İnovatifliğe dayalı katılımcılığı yükseltmek
	İDH 5. İnovatifliği sağlayıcı eğitimleri artırmak
	İDH 6. İnovatifliğe dayalı hedef kitle faaliyetlerini artırmak
	İDH 7. İnovatifliği artırıcı paydaşlık faaliyetlerini artırmak
	İDH 8. İnovatifliğe dayalı olanakları (İK, finans, teknoloji, araç, ekipman vb.) artırmak.....vb.

İnovatiflik, her hangi bir organizasyon için maliyetli bir süreç ve çokça dış kaynak gereksinimi gerektiren bir gerçeklik olarak algılanabilmektedir (Lendel ve Varmus, 2013: 39-40). Ayrıca STK'ların kaynaklarının da mütevazılığı inovatiflik için negatiflik olarak görülebilir. Bununla beraber, gönüllülüğün sınır tanımazlığı da ortadır. İnovatifliğin sadece maddi unsurlar ile ortaya konulamayacağı ve sonunun olmadığı gibi inovatif stratejilerin ve uygulamalarına da sınır çizmenin olanaksızlığı vurgulanabilir. Etkili ve etkin bir inovatif

stratejiklik için, STK'nın İK'nın bilgileri, becerileri, deneyimleri, vizyonları, hayalleri ve çabaları buna yeterli olacaktır.

2.3. İnovatif Düşünceyi Destekleyicilik

STK'larda liderlik inovatif düşünceyi desteklemeyi de kendisine görev edinebilmelidir. Bu çerçevede, katılımcı bir şekilde İK'nın yaratıcı düşünsel katkıları sürekli olarak gündemde tutulmalı ve uygun olanlar süreç ve faaliyetlere yansıtılabilmelidir.

Liderlik STK'yı, İK'yı, toplumu ve paydaşlarını (yönetici, profesyonel çalışan, üye ve gönüllüler, hedef kitleler, diğer STK'lar, basın ve yayın vb) vizyon sahibi şekilde daha etkili yeni faaliyet alanlarına adapte edebilmeli, yeni yaklaşımları onlara sunmalı, yaratıcı yeni problemler ve yeni çözümlere yol açmalı, yeni teknolojilerin elde edilmesi ve etkili bir şekilde kullanımını sağlamalı, yeni hedef kitleler ve yaratıcı gönüllülük faaliyetlerinin gerçekleştirilmesine yöneltebilmelidir.

Diğer önemli bir konu ise, yeni ayni ve nakdi finansal olanakların elde edilmesi ve sürdürülebilmesine yönelik inovatif düşünce ve faaliyetlerin varlığıdır. STK'lar son derece mütevazı finansal olanaklarla ve sorumlu bir şekilde faaliyetlerine devam ederler (Drucker, 1995: 210; Kaldor, 2003: 10). STK'lar için finansal olanaklar birinci planda değildir. Ancak istenilen yer, zaman, kişi, araç, etkililik ve etkinlik içinde yönetsel ve hedef kitleye yönelik gönüllülük faaliyetlerinin ve projelerin, kampanyaların gerçekleştirilebilmesi ve sürdürülebilmesi için de finanman ve finans gereklidir. Paydaş (iç ve dış) ve donör ilişkilerindeki güven verici inovatif yaklaşımlar ve girişimler yeni finansal olanaklara ulaşmada

önemli olanaklar sunabilir (Macmillan vd., 2005: 806; Laidler-Kylander vd., 2007: 254).

Burada dikkat edilmesi gereken hasas nokta, elde edilecek finansal olanakların elde ediliş şekli ve sonrasında faaliyetler açısından STK'nın kurum felsefesi ile çelişki yaratmaması ve STK'yı uydu görevi görmeye itmemesi gereğidir (Lindahl, 2008: 261).

2.4. İnovatif Motivasyonu Yükseltme

Motivasyon, bir STK'da veya farklı bir organizasyonda yer alan İK'yı onlarla ilgili işler / konular kapsamındaki amaç ve hedefler doğrultusunda isteklendirme şeklinde tanımlanabilecektir. Liderlik de zaten, izleyenleri etkileyerek amaçlar ve hedeflere yönelik olarak motive etme sanatı olarak tanımlanabilir. Burada liderlik, yeni bir vizyon vermeyi de kapsayıcıdır (Koçel, 2018: 592). Eğer İK'nın da birey veya grup olarak belitilen amaçlar ve hedeflere yönelik arzu, kararlılık, azmi ve sürdürülebilirliği yüksekse sözü edilen isteklendirme istenilen ve vizyoner bir şekilde gerçekleşebilecektir (Robbins ve Judge, 2013: 204).

Motivasyonun gerçekleşmesinde ve faaliyet süreçlerine yansımada, STK'larda yer alan yönetici, profesyonel çalışan ve düz üyelerin gönüllülüğe sahip çıkmaları aslında arzu, kararlılık, azim ve sürdürülebilirlik için ekstra pozitif bir yeterlilik olarak belirtilebilir (Ellis, 2002: 2). Diğer bir deyişle, STK'ların doğası gereği sahip olduğu insan kaynağının bilinçli bir şekilde motivasyonel gereklilikleri de taşıdığı söylenebilecektir.

İnovatiflik doğası gereği motivasyonla ilgili bir konu ve süreçler bütünüdür. Bunun nedeni inovatifliğin, başlı başına dış ve iç etkileşimlerle tetiklenen teşvik edici süreçlerin ürünü olmasından kaynaklanmaktadır (Kaufmann ve Tödtling, 2002: 147-149).

Diğer bir deyişle, inovatiflik çok farklı etkileşimlerle yeniliğe uyarıcı ve sevk edici motivasyonelliktir denilebilir. Dolayısıyla inovatif liderlik STK'nın İK'nı sürdürülebilir şekilde inovatifliğe motive etmelidir. Bu çerçevede, yaratıcı ve yenilikçi fikirlerin ortaya konulmasına ve uygulanımına teşvik etmek, bu çerçevede; gerekli ortamı sağlamak, çalışanlara fırsatlar ve inisiyatifler tanımak, destekler vermek, katılımcı bir şekilde süreçleri yönetmek ve yenilikçi fikirleri ödüllendirmek inovatif STK liderliği açısından olumlu sonuçlara yol açabilecektir.

2.5. İnovatif Katılımcı Davranış Sergileme

Katılım bireyin, fikir, olay, grup, topluluk, organizasyon, vb.'nin içinde yer almasıdır. Katılımcılık ise, daha çok iş / konu ile ilgili bireylerin konu ve süreçlere dahil olmalarıdır. Katılımcı yönetim ise, bir organizasyonun bütün kademelerinde yer alan İK'nın, organizasyonel etkililiği maksimize etmek için planlama ve karar süreçlerine dahil etmeyi önceleyen yönetim yaklaşımıdır. Her ne kadar katılımcı / katılımlı yönetim denilse de katılımcılık zaten yönetim süreçlerinde olması gereken bir yönetim felsefesi olarak da algılabilmektedir (Abell, 2018: 2).

STK'larda katılımcılık felsefesi, STK'ların en önemli niteliklerinden biri olan “demokratiklik” ile doğrudan ilgili bir

kavramdır. Diğer bir deyişle STK'lar demek idealize edilirse katılımcı demokrasinin ete kemiğe büründüğü yerler olarak da belirtilebilir. Kuruluş öncesi, kuruluş aşaması, sonraki tüm yönetsel ve operasyonel süreçlerin tamamı katılımcılığı baz almalıdır. Ayrıca, bu kapsamda STK'ların üyelerine, paydaşlarına ve gerektiğinde yetkilerle iletişim ve etkileşim içinde bulunmaları, faaliyetlerde yer almaları için üyeleri teşvik etmeleri, onlara geri bildirimlerde bulunmaları, şeffaflık ve hesap verebilirliğe dikkat etmeleri katılımcılık kapsamında değerlendirilmektedir. Burada günümüz çağdaş bilgi teknolojilerinden inovatif şekilde yararlanarak, üye ve diğer paydaş katılımlarının ve geri bildirimlerinin sosyal medya çerçevesinde sağlanması STK'lar için inovatif liderlik açısından önemli bir yaklaşım olarak görülebilecektir. Aynı zamanda bu yönelim kolay, hızlı ve maliyetsiz bir süreçtir (Mosley, 2016: 81).

STK'ların temel rolleri incelendiğinde, reformalara, çeşitli hareketlere, kolektif sorunların çözümüne ve politik süreçlere etki etme yönünde katılımın ön plana çıktığı görülmektedir. Burada sosyal sermaye, sosyal ağlar ve savunuculuk vb. teori / yaklaşımlar konuyu katılımcılık içinde açıklamaktadırlar. Örneğin, Putnam (2000), farklı bireylerden meydana sosyal ağların bütünleşmesine yol açarak topluluklar içinde sivil katılımı teşvik ettiğini vurgulamaktadır. Bu sözü edilen katılımcılığın çıkış noktası da zaten STK'ların misyonları, vizyonları ve amaçları çerçevesinde çözümsellikte inovatifliğin ve inovatif yaklaşımların varlığıdır. Dolayısıyla inovatif katılım sergileyici liderlik davranışının burada ön plana çıkması ve yönlendirmesi gerekliliği vurgulanabilir. Uygulamada, sorunların

belirlenmesi ve çözümlerine yönelik inovatif eylemler, dilekçeler ve protestolar görülebilmektedir. Bu ve benzeri inovatif süreç ve yaklaşımlar sivil toplumun sesini yetkili ve ilgili kesimlere duyurmada başarı sağlamaktadır (Liu, 2023: 2,8).

2.6. İnovatif Kapsamlı Eğitim Sağlama

Toplumların hayatta kalma gereksinimlerinin karşılanmasından sonra gelişim ve demokratikleşme için eğitimin önemli bir yer tutmakta olduğu belirtilebilir. Bir organizasyonda İK'nın eğitimi, onların bilgi, beceri, düşünce, algı, tutum ve davranışlarında pozitif yönde değişim ve dönüşümü amaçlamaktadır (Sabuncuoğlu, 2016: 154).

STK'larda eğitim süreçleri iki temel perspektifte ortaya konulabilir. Birincisi, gönüllülük kapsamında gerçekleştirilen STK'nın İK'sına yönelik eğitimlerdir. Bu çerçevede, tanıtım ve oryantasyon, yönetsel ve uzmanlığa yönelik eğitimler, çeşitli faaliyet ve faaliyet süreçlerine yönelik eğitimler, sorun çözmeye yönelik eğitimler, stresle baş etmeye yönelik eğitimler, öz farkındalık eğitimleri, projeler kapsamında ve takımlar çerçevesinde gerçekleştirilen eğitimler vb. olarak belirtilebilir (Empowering America's Grassroots, 2005). İkincisi ise, toplumun çeşitli kesimlerinin onları doğrudan veya dolaylı ilgilendiren konularda, onların gereksinimleri ve talepleri kapsamında gerçekleştirilen eğitimlerdir. Bu çerçevede, bu tür eğitimler, toplumda ve bireyler çerçevesinde farkındalığı artırıcı ve teşvik edici olarak işlev görmektedirler (Shier vd., 2014: 68-69).

Ayrıca STK'lar eğitimle ilgili olarak; eğitimin toplumda önemszenmesinde ve bilimin gelişmesinde, yoksul öğrencilerin eğitiminde ve desteklenmesinde, eğitimle ilgili reform süreçlerinde, eğitim kurumlarına / organizasyonlarına katkılar sağlama (eğitici, mekan, teknoloji, araç, gereç, materyal, ekipman, finans vb., eğitimle ilgili sosyal sorumluluk projelerinde paydaş katılımcı olmaktadır. Ancak bunun ötesinde STK'lar, inovatiflik açısından bilgi teknolojinin kullanımı hakkında güvenilir ve nesnel bilginin önde gelen kaynakları arasında belirtilmektedir. Bazı varlıklı kurumsallaşmış işletmeler STK'lara hibelerle inovatif eğitime önemli katkılar da sağlayabilmektedirler. Ayrıca, eğitimde inovatifliğin gelişimi için bazı diğer organizasyonlarda olmadığı kadar STK'lar o alanda uzmana, olanaklara, katkılara, yetenekli birey ve proje takımlarına sahip olmaktadır. Diğer taraftan STK'lar devletin kurum kuruluşlarına da inovatif eğitimsel olanaklar da sunabilmektedirler (Zucker, 2007: 1-2).

Eğitimlerde, inovatiflik yaratıcılık bağlamında önemlidir. STK faaliyetlerinde inovatif liderlik kapsamlı yaratıcılık için Burham'ın şu çıkarımları ortaya konulabilir: "hayal gücünü, içgörüyü ve özgünlüğü kullanmayı sağlama, farklı hizmetleri ve süreçleri geliştirebilme, değer katma yeteneklerine destek, bilgi ve yetenekleri geliştirme ve kullanabilme, farklılık / yenilikleri ortaya koymak geliştirmek vb." (Harris, 2009: 9).

2.7. İnovatif Çerçeve Problem Çözebilirlik

STK liderliği gönüllülük felsefesi çerçevesinde problemleri en iyi şekilde belirleme ve çözebilme yeterliliğine sahip olmak durumundadırlar. STK'lar doğaları gereği, misyonları ve vizyonları

kapsamında mütevazı kaynaklarla önemli ve kimi zaman büyük problemleri çözerek hareket edebilmektedirler.

Problem çözümü rasyonelliği içeren bir çerçevede ele alınmalıdır. Ancak burada rasyonelliğin, kapsamının ve dayanaklarının da gerçekçi şekilde ortaya konulması önemlidir (Kekes, 1987: 265). O halde bir STK da kendi gerçekçiliği içinde; kurum felsefesi, kültürü ve olanakları ile problemlere yaklaşabilmelidir. STK'da yer alan üst düzey yönetici (başkan, başkan yardımcısı, sekreter veya yapısına göre müdür ve yardımcısı vb.), diğer yöneticiler, profesyonel çalışanlar ve düz üyeler hem yönetsel hem de faaliyet süreçlerinde içsel ve dışsal problemlerle karşılaşabilirler. Bu problemleri, en rasyonel şekilde çözümleyebilme inovatif bir yaklaşımla gerekli; bilgi, yetenek, isteklilik ve davranış çerçevesinde çözümleyebilme STK'lar için pozitif sonuçları beraberinde getirebilecektir. Bu bir taraftan STK'nın ve İK'nın performansını yüksek tutarken, diğer taraftan STK'nın itibar imajını yükseltebilecek aynı zamanda hedef kitlenin de verilen hizmetlere yönelik memnuniyetini ve donörlerin desteğini artıracabilecektir.

3. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İnovatiflik STK'lar için pozitif yönde farklılaşmaların anahtarı olarak belirtilebilecektir. Burada farklılaşma, orijinallik, çekicilik ve talep edilebilir bir yenilik içinde olduğunda, STK'ların başarılı olması ve büyümüş gelişmeleri için önemli süreçleri ve kazanımları beraberinde getirebilecektir.

Dış çevre koşulları sürekli değişim ve dönüşüm içindedir. STK'ların, dış çevre koşullarına, proaktif bir şekilde

uyumlaşabilmeleri için, inovatiflik farklılığı ortaya koyacaktır. Dış çevre koşullarına en iyi şekilde uyum sağlamada farklı; yönetsel ve faaliyetssel yaklaşımlar, yeni teknolojiler, finansal olanaklar, fikirler, düşünceler, fikirler, fonksiyonel bilgiler, araç gereçler, ekipmanlar vb. inovatiflik ile sağlayabilecektir.

Doğal olarak bir STK'da inovatiflik ve onun tüm yönetsel süreçlerde yaşatılması üst yönetimin kararlılığı ve desteği ile olacaktır. Üst yönetimin inovatiflik konusundaki kararlılığı ve desteği, inovatif liderlik ile de örtüştüğünde bu çerçevede sürdürülebilir başarıdan söz edilebilecektir.

Bu çalışma çerçevesinde, STK'lar için yönetsel bakış açısıyla inovatif liderlik ve inovatif liderliğin temel unsurları kapsamında açılımlar ortaya konulmuştur. Bu açılımlar hem yönetim literatürüne hem de uygulamada STK'ların inovatiflik algı ve yönelimlerine katkılar sağlayabilecektir.

KAYNAKLAR

- Abell, H., Participatory Management, An Overview and Case Study Of High Involvement Cultures at Work, Project Equity, 2018.
- Bateman, T. S. ve Zeithaml, C. P., Management: Function and Strategy, Richard D. Irwin Inc., USA, 1990.
- Dixon, R., Management Theory & Practice, Butterworld – Heinemann Ltd., Oxford, 1992.
- Drucker, F.P., Managing The Nonprofit Organization, HarperCollins Publishers, New York, 1990.
- Drucker, F.P., Kapitalist Ötesi Toplum, Çev.: Belkıs Çorakçı, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1993.
- Ellis, S.J., Preparing For The Volunteer’s First Day, 2002, <http://www.energizeinc.com/hot/02mar.html>, 2006, (Erişim Tarihi: 05.04.2025)..
- Empowering Americans Grassroots, “Successful Strategies For Recruiting, Training, and Utilizing Volunteers”, USA, 2005.
- European Commission Document, Oslo Manual [online], Available from Internet: http://ec.europa.eu/geninfo/query/resultaction.jsp?query_source=REGDOC&QueryText=oslo+manu%C3%A1l&swlang=cs, (Erişim Tarihi: 10 Nisan 2025).
- Halloran, J., Personel and Resource Management, Pritence-Hall, Inc., New Jersey, 1986.
- Harris, A., Creative Leadership: Developing Future Leaders, Management & Administration Society, 23(1), 2009: 9-11.

- Gill, M., Flynn, R.J., Reissing, E., The Governance SelfAssessment Checklist An Instrument for Assessing Board Effectiveness, *Nonprofit Management & Leadership*, 15(3), 2005: 271-294.
- Kaldor, M., Civil Society and Accountability, *Journal of Human Development*, 4(1), 2003: 5-27.
- Kaufmann, A. ve Tödtling, F., How Effective is Innovation Support For SMEs? An Analysis of The Region of Upper Austria, *Technovation*, 22(9), 2002: 147–159.
- Kekes, J., Rationality and Problem-Solving, *Rationality: The Critical View*, Edit: J. Agassi, I.C. Jarvie, 1 st Edition, 23, 1987: 265-279.
- Koçel, T., İşletme Yöneticiliği, Beta Yay., İstanbul, 2018.
- Laidler-Kylander, N., Quelch, J.A. Simonin, B. L. , Building and Valuing Global Brands in The Nonprofit Sector, *Nonprofit Management & Leadership*, 17(3), 2007: 253-277.
- Lendel, V. ve Varmus, M., Use of Innovation in Marketing Management of Slovak Business Enterprises, *Verslas Teorija Ir Praktika*, 14(1), 2013: 35–42.
- Lindahl, W.E., Three-Phase Capital Campaigns, *Nonprofit Management & Leadership*, 18(3), 2008: 261-273.
- Lipinski, J. ve Nicholls J., The Role of the Board of Directors in Building Successful Nonprofit Organizations, *Journal of Management Policies and Practices*, 4(1), 2016: 1-15.
- Liu, H.K., Exploring Relationships Between Nonprofit Participation and Political Participation in Asian Context, *ISTR, Volutas*, Springer, 2023: 1-22.

- MacMillan, Money, K., Money, A, Downing, S., Relationship Marketing in The Not-For-Profit Sector: An Extension and Application of The Commitment–Trust Theory, *Journal of Business Research*, 58(6), 2005: 806-818.
- Mintzberg, H., Power and Organizational Life Cycles, *Academy of Management Review*, 9(2), 1984: 207-224.
- Mosley, J. E., Nonprofit Organizations’ Involvement in Participatory Processes: The Need for Democratic Accountability, *Nonprofit Policy Forum*, 7(1), 2016: 77-83.
- Özkan, Ö., Effect of ISO 56002 Innovation Management System Fundamental Principles on Corporate Performance Components: Research Within The Scope Of The Perception of The R&D Employees, *Beykoz Akademi Dergisi*, 12(1), 2024: 273-294.
- Özkan, Ö., The Regulatory Role of ISO 9001 In the Effect of Strategic Planning on Business Performance: A Research in Health Care Sector, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(4), 2025: 1507-1525.
- Özkan, Ö., Interaction Between Objectives of ISO 9000 Standards and Lean Management Targets: A Research in Izmir Province, *International Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 11(6), 2025: 593-603.
- Porter, E., Michael, Competitive Advantage; Creating and Sustaining Superior Performance, The Free Press, New York, 1985.
- Putnam, R. , Bowling alone: The Collapse And Revival of American Community, Simon and Schuster, New York, 2000.

- Rao, V.S.P, Strategic Management, NMIMS Global Access, School for Continuing Education, Reviewed By: Akinet Bais, India, 2015.
- Roblek, V. ve Mesko, M.,
The Importance of Vision and Mission for Organisational Development and Growth, Research Gate, 2018: 306-312.
- Robbins, S.P. ve Judge, T.A., “Motivasyon Temelleti”, Örgütsel Davranış, Çev.: G.Ordun, Editör: İ. Erdem, Nobel Yay., Ankara, 2013.
- Sabuncuoğlu, Z., İnsan Kaynakları Yönetimi, Alfa - Altüel Yay., Bursa, 2016.
- Shier, M.,L., F, Handy ve McDougale, L.M, Nonprofits and the Promotion of Civic Engagement: A Conceptual Framework for Understanding the “Civic Footprint” of Nonprofits within Local Communities, ANSERJ, 5(1), 2014: 57-75.
- Tankovic, A.C., Efining Strategy Using vision and Mission Statements of Croatian Organizations in Times of Crisis, The 6th International Conference The Changing Economic Landscape: Issues, Implications and Policy Options”, May 30th - June 1st 2013.
- Zucker, A., The Role of Nonprofits in Educational Technology Innovation, A Concord Consortium White Paper, 2007.

BÖLÜM 2

2025 DÜNYA EKONOMİK FORUMU: AKIL ÇAĞINDA İŞBİRLİĞİ VE KÜRESEL DÖNÜŞÜM

Doç. Dr. Celal KIZILDERE

GİRİŞ

Küresel ekonomi, siyaset ve toplumsal konularda sivil toplum ile iş dünyası arasında hükümetlerin de dâhil olduğu diyalog ve işbirliği geliştirmek üzere her yıl toplanan Dünya Ekonomik Forumu (World Economic Forum – WEF), 2025 yılında akıl çağında işbirliği teması ile toplanmıştır (Kaya, 2025). Eskiden olduğu gibi günümüzde de küresel rekabeti ölçen iki ekonomik kurumdan birisi olan Dünya Ekonomik Forumu, küresel ekonomik konularda bir platform olarak ortaya çıkmıştır.

Aslında forum, Cenevre Üniversitesi'nde işletme profesörü olan Klaus Schwab tarafından uluslararası anlaşmazlıkları çözmek için 1971 yılında bir platform olarak kurulmuştur. (Altay, 2017: 2). Söz konusu forum, özellikle 1980'li yılların başlarından beri küreselleşmenin dezavantajlarından kaçıp avantajlarından faydalanmak isteyen kesimlere, amaçlarına kavuşmak bakımından oldukça geniş bir alan sunmuştur. Aynı süreç günümüzde de devam etmektedir. Örneğin bu forumda kişi ve kurumlar risk almadan,

herhangi bir yükümlölük altına girmeden yetenek ve taleplerini rahatlıkla ifade edebilmektedirler (Güllü, 2020:3).

2020’li yılların ikinci yarısından hatta başlarından itibaren küresel sistem, eş zamanlı olarak başlayan ekonomik, sosyal ve politik krizlerin olduğu bir dönüşüm sürecine girmiştir. COVID-19 pandemisinin kalıcı ekonomik ve sosyal etkileri, Rusya-Ukrayna savaşıyla derinleşen güvenlik ve enerji krizi, Orta Doğu’daki devamlılık arz eden çatışmalar, küresel tedarik zincirlerindeki kırılganlıklar ve iklim değışikliğinin hızlanan etkileri, mevcut küresel yönetim yapısının yetersizliklerini daha görünür hâle getirmiştir (IMF, 2024; World Economic Forum [WEF], 2025a).

Bu bağlamda Dünya Ekonomik Forumu (WEF), resmi karar alma yetkisine sahip olmamakla birlikte, küresel elitleri, politika yapıcılarını, iş dünyasını ve sivil toplumu bir araya getiren çok paydaşlı bir platform olarak dikkat çekmektedir. Davos’ta düzenlenen yıllık toplantılar, küresel sorunların yalnızca tartışıldığı değil, aynı zamanda normatif çerçevelerin ve politika söylemlerinin üretildiği sembolik mekânlar olarak değerlendirilmektedir.

2025 Dünya Ekonomik Forumu Yıllık Toplantısı, Akıl Çağında İşbirliği temasıyla düzenlenmiş ve özellikle yapay zekâ temelli teknolojik ilerlemenin ekonomik, toplumsal ve siyasal etkilerine odaklanmıştır. Bu çalışma, 2025 zirvesini yalnızca güncel politika tartışmalarının bir özeti olarak değil, küresel kapitalizmin ve yönetim anlayışının dönüşümünü yansıtan analitik bir vaka çalışması

olarak ele almaktadır. Çalışmada kullanılan yöntem ise tanımlayıcı istatistikler, yazın taraması, gazete makaleleri, gazete haberleri ve resmi internet siteleri ile Web sayfalarıdır. Çalışmanın konu ile ilgilenenlere ve akademisyenlere fayda sağlaması bakımından literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Dünya Ekonomik Forumu’nun Tarihçesi ve Önemi

Forumun Kuruluşu ve Misyonu

Forumun başlangıçtaki amacı Avrupalı işletmelerin daha iyi bir kurumsal yönetime nasıl kavuşturulabileceklerini ve ABD ile nasıl rekabet edilebileceğini tartışmak iken sonraları dünya meselelerinin görüşüldüğü bir platform olmuştur. Zaten bunu toplanan her zirvede farklı temaların görüşülmesinden anlamak mümkündür. Ayrıca Dünya Ekonomik Forumu’nun kurucusu olan “Schwab’ın Çıkar Grupları Teorisi de bu görüşü desteklemektedir. Çünkü bu teoriye göre bir işletme, bütün çıkar gruplarına fayda sağlamalıdır Bu görüş aynı zamanda Dünya Ekonomik Forumu’nun temel prensibi olmuştur (Verbeke, 2020; Parker, 2020).

Kar amacı gütmeyen ve merkezi Cenevre’de bulunan Dünya Ekonomik Forumu, 1971 yılında Klaus Schwab tarafından Avrupa Yönetim Forumu adıyla kurulmuştur. Kuruluşun ilk amacı, Avrupa şirketlerinin rekabet gücünü artırmaya yönelik yönetim yaklaşımlarını tartışmak iken, Soğuk Savaş’ın sona ermesi ve küreselleşmenin hız kazanmasıyla birlikte forumun gündemi küresel ölçekte genişlemiştir. 1987 yılında Dünya Ekonomik Forumu adını alan kuruluş, kendisini

“dünyanın durumunu iyileştirmeye adanmış uluslararası bir örgüt” olarak tanımlamaktadır (WEF, 2025b). Çünkü forumun hedefleri arasında hükümet liderleri, uluslararası kuruluşlar, özel sektör temsilcileri ve sivil toplum aktörlerini bir araya getirerek küresel ekonomi ve sosyal dönüşüm konularında diyalog üretmek yer almaktadır. Forumun en yüksek organı ise, vakıf konseyidir. Konsey, bilindik işletme yöneticileri ve siyasetçi üyelere oluşmaktadır (Güllü, 2020: 4).

Akademik literatürde WEF, küresel yönetim ağlarının tipik bir örneği olarak ele alınmaktadır. Slaughter (2004), bu tür ağları devletlerarası klasik diplomasiye alternatif olarak tanımlarken; WEF gibi platformların norm üretme ve gündem belirleme kapasitesine vurgu yapmaktadır. Bununla birlikte forum, demokratik meşruiyet, şeffaflık ve temsil sorunları nedeniyle eleştirilmektedir (Carroll & Sapinski, 2018).

Zirveler

Günümüze kadar 55 kez toplanan Dünya Ekonomik Forumu ilk kez 1971 yılında toplanmıştır. Genellikle toplantı gündemleri konjonktürel ekonomik, toplumsal ve siyasal konulara göre şekillenmiştir. Ortak temaların görüşüldüğü toplantılarda küresel sorunlara çözüm aranmaya odaklanılmıştır (Hanedar, 2016). Örneğin NTV’ye göre Davos, petrol ile dizayn edilen dış politika görüşünün egemen olduğu 1973’teki petrol krizinden sonra enerji eksenli uluslararası yeni siyaset ve yeni rekabet koşullarının ele alındığı bir

platform olmuştur. Bu dönemde petrolle kurgulanan dış politika anlayışı egemen olmuştur (Kızıldere, 2016). Gene 2000’li yıllarda Davos’ta, ön plana çıkan konu yoksullukla mücadele ve çevre politikaları olmuştur. Her yıl Davos’ta toplanan Dünya Ekonomik Forumu, 11 Eylül vakası nedeni ile New York’ta yapılmıştır. Bu yapılırken saldırıya uğrayan şehrin, sosyal ve ekonomik hayatına katkı sağlamak amaçlanmıştır (Dura, 2016).

Dünya Ekonomik Forumu zirveleri, küresel sorunları takip etmeye devam ederek özellikle Neo-Liberal politikaların uygulanmaya başladığı dönemde (2004-2005) ortaya çıkan olumsuz etkileri gidermek için çalışmalar başlatılırken aynı zamanda çevresel sorunlara da özellikle atmosfere zararlı gazların azaltılması noktasında önlemlere ağırlık verilmiştir. Bütün bunların yanında Ülkemiz için son derece önemli olan 2009 Davos zirvesine ayrı bir başlık açılması gerekliliğini de vurgulamak gerekir. Çünkü söz konusu toplantıda o dönemde Başbakan olan Erdoğan ile İsrail Cumhurbaşkanı Peres arasında gerilimli anlar yaşanmıştır. Daha sonraları literatüre One Minute krizi olarak geçen bu vakadan sonra Başbakan bir daha Davos’a gitmeyeceğini açıklamıştır (Kızıldere, 2016: 5). Ancak gene de Dünya Ekonomik Forumu Davos’taki toplantılarında küresel gündemi belirleyen konuların nabzını tutmaya devam etmektedir.

Tablo:1 Dünya Ekonomik Forumu (Davos) Yıllık Zirveleri ve Tematik Odakları

Yıl	Zirve Teması	Temel Odak Alanları
-----	--------------	---------------------

2015	Yeni Küresel Bağlam	Küresel ekonomik büyüme, jeopolitik riskler, dijital dönüşüm
2016	Dördüncü Sanayi Devrimi	Yapay zekâ, otomasyon, endüstri 4.0
2017	Duyarlı ve Sorumlu Liderlik	Kapsayıcı büyüme, popülizm, küresel liderlik
2018	Ortak Bir Gelecek Yaratmak	Çok taraflılık, eşitsizlik, küresel iş birliği
2019	Küreselleşme 4.0	Dijital ekonomi, ticaret politikaları, teknoloji yönetişimi
2020	Paydaşlar İçin Kapitalizm	Kurumsal sürdürülebilirlik, çevre, sosyal ve iletişim (ESG), paydaş odaklılık
2021	Büyük Sıfırlama	Pandemi sonrası toparlanma, yeşil dönüşüm, dijitalleşme
2022	Parçalanmış Bir Dünyada Birlikte Çalışmak	Ukrayna savaşı, enerji krizi, tedarik zincirleri

2023	Parçalanmış Bir Dünyada İş Birliği	Küresel kutuplaşma, iklim değişikliği, yapay zekâ
2024	Güveni Yeniden İnşa Etmek	Jeopolitik güven, yapay zekâ yönetişimi, iklim politikaları
2025	Akıllı Çağda İş Birliği	Yapay zekâ, dijital güvenlik, sürdürülebilir kalkınma

Kaynak: WEF

Tablo 1'e göre çalışmanın odak noktası olan 2025 Davos Zirvesi Akıllı Çağda İşbirliği teması ile toplanmış yapay zekâ, dijital güvenlik ve sürdürülebilir kalkınma konuları tartışılmıştır.

2025 Zirvesinin Genel Çerçevesi

Tema ve Tasarım

WEF 2025'in ana teması "Akıl Çağında İşbirliği", teknolojik ilerlemelerin, toplumsal değişimlerin ve küresel risklerin eşzamanlı olarak yönetilmesine vurgu yapmaktadır (Kaya, 2025). Bu tema, küresel belirsizliklerin arttığı bir dönemde uluslararası işbirliğinin önemini ortaya koymuştur. Özellikle yapay zeka (AI), iklim değişikliği, ticaret politikaları, ekonomik büyüme, sağlık ve toplumsal kapsayıcılık gibi konuların kapsamlı tartışılması bu temanın

somutlaştığı alanlardır. Bu tema, küresel belirsizliklerin arttığı bir dönemde uluslararası işbirliğinin önemini ortaya koymuştur.

2025 zirvesinin ana teması olan Akıl Çağında İşbirliği, yapay zekâ, büyük veri ve algoritmik karar alma süreçlerinin toplumsal hayatın merkezine yerleştiği bir dönemi ifade etmektedir. Bu kavram, teknolojik rasyonalitenin insan merkezli değerlerle nasıl uzlaştırılacağı sorusunu gündeme taşımaktadır (Floridi et al., 2018).

Forum programı beş ana sütun etrafında yapılandırılmıştır. Bunlar sırası ile: 1. Küresel ekonomik dayanıklılık ve büyüme 2. Yapay zekâ, dijitalleşme ve etik yönetim 3. İklim değişikliği, enerji dönüşümü ve doğa 4. Jeopolitik riskler ve küresel güvenlik 5. Sosyal kapsayıcılık, sağlık ve işgücünün geleceği temalarıdır (WEF 2025). Bu yapı, forumun disiplinlerarası ve bütüncül bir yaklaşım benimsediğini göstermektedir.

Katılımcı Profili

2025 zirvesine 130'dan fazla ülkeden yaklaşık 3000 katılımcı beklenmiş, 60'a yakın devlet başkanı ve başbakan ile birlikte üst düzey iş insanları, sivil toplum liderleri ve akademisyenler Davos'ta bir araya gelmiştir (Kaya, 2025). Bu çeşitli katılım, forumu küresel meselelerin çok yönlü bir platformunda ele alma kapasitesini güçlendirmiştir.

Gündem Başlıkları ve Ana Oturumlar

2025 WEF zirvesi, geniş kapsamlı oturum ve panellerle küresel gündemdeki en kritik konulara değinmiştir. Aşağıda ana başlıklar ve öne çıkan tartışmalar özetlenmektedir.

Küresel Ekonomi ve Büyüme

Foruma dair düzenlenen oturumlarda küresel ekonomik büyüme konusu önemli yer tutmuştur. Dünyanın birçok bölgesinde ekonomik büyümenin yeniden sağlanması, gelir eşitsizliğinin azaltılması ve verimli ticaret politikaları tartışılmıştır. Özellikle ABD’deki yeni ekonomik politikalar ve uygulamayı düşündüğü gümrük tarifeleri, Avrupa’daki büyüme fırsatları ve yükselen piyasalardaki direnç konuları ayrıntılı analize tabi tutulmuştur (WEF Annual Meeting).

2025 WEF zirvesinde küresel büyümenin zayıf seyri, yüksek faiz oranları ve kamu borçlarının sürdürülebilirliği temel tartışma başlıkları arasında yer almıştır. IMF verileri, özellikle düşük ve orta gelirli ülkelerde borç krizinin derinleştiğine işaret etmektedir (IMF, 2024).

Jeopolitik gerilimler ve stratejik rekabet, küresel ticaret sisteminde parçalanma riskini artırmaktadır. Davos 2025’te “friend-shoring” ve “near shoring” stratejilerinin uzun vadeli kalkınma üzerindeki etkileri ele alınmıştır (WEF, 2025c).

2025 Davos Zirvesi'nde ekonomi teması, geleneksel büyüme yaklaşımlarının ötesine geçen bir perspektifle ele alınmıştır. Zirvede özellikle dijitalleşme, yapay zekâ ve inovasyonun uzun dönemli büyüme üzerindeki etkileri ön plana çıkarılmıştır. Bu yaklaşım, teknolojik ilerlemenin ekonomik büyümenin temel itici gücü olduğunu savunan içsel büyüme teorisi ile örtüşmektedir (Romer, 1990). Bununla birlikte Davos 2025'te, dijital dönüşümün tüm toplumsal kesimler için eşit fırsatlar yaratmadığı, aksine mevcut eşitsizlikleri derinleştirme potansiyeli taşıdığı da vurgulanmıştır. Bu değerlendirme, ekonomik büyümenin sosyal adaletle desteklenmesi gerektiğini savunan kapsayıcı büyüme literatürüyle uyumludur (Stiglitz, 2012). Bu bağlamda zirve, teknolojik ilerleme ile sosyal politikaların birlikte ele alınmasının önemini ortaya koymuştur (World Economic Forum [WEF], 2025).

Yapay Zekâ ve Teknoloji Politikaları

Yapay zeka, 2025 zirvesinin “Akıl Çağında İşbirliği” temasının en önemli bileşenlerinden biri olarak ön plana çıkmıştır. AI'nin ekonomik büyümeye katkısı kadar oluşturduğu riskler de yoğun şekilde tartışılmıştır. Meta'nın baş bilim insanı Yann LeCun gibi teknoloji liderleri, AI paradigmasının yakın gelecekte köklü bir değişim geçireceğini savunmuşlardır. Bir yandan AI'nin ekonomik dönüşüm potansiyeli vurgulanırken, diğer yandan Birleşmiş Milletler (BM) Genel Sekreteri António Guterres gibi liderler, AI'nın denetimsiz gelişiminin sosyal ve politik riskler doğurabileceği konusunda uyarılarda bulunmuştur. Bu iki eğilim, forumun ileri

görüşlü ancak aynı zamanda eleştirel yaklaşım sergilemesine neden olmuştur. Yapay zekâ, verimlilik artışı ve ekonomik büyüme potansiyeli kadar, işgücü piyasaları üzerinde yaratacağı dönüştürücü etki nedeniyle de yoğun biçimde tartışılmıştır. WEF'in Future of Jobs raporu, otomasyonun bazı meslekleri ortadan kaldırırken yeni beceri setlerine olan talebi artıracığını ortaya koymaktadır (WEF, 2025d).

Forumda öne çıkan görüşlerden biri, yapay zekânın küresel ölçekte düzenlenmesi gerektiğidir. Avrupa Birliği'nin AI Act yaklaşımı, ABD'nin piyasa odaklı modeli ve Çin'in devlet merkezli stratejisi karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır (Bradford, 2023).

Teknoloji, 2025 Davos Zirvesi'nin merkezî temalarından biri olmuş ve özellikle yapay zekânın küresel ölçekte düzenlenmesi konusu ön plana çıkmıştır. Zirvede yapılan tartışmalar, teknolojinin yalnızca ekonomik bir araç değil, aynı zamanda derin sosyal ve etik sonuçlar doğuran bir güç olduğunu göstermiştir. Bu yaklaşım, dijital teknolojilerin etik boyutlarını merkeze alan çalışmalara dayanmaktadır (Floridi, 2019).

Davos 2025'te, yapay zekânın kontrolsüz gelişiminin istihdam, mahremiyet ve demokratik süreçler üzerinde riskler oluşturabileceği vurgulanmış, bu nedenle küresel norm ve standartların oluşturulması gerektiği ifade edilmiştir (WEF, 2025). Bu yönüyle zirve, teknoloji yönetişiminin ulusal sınırları aşan bir politika alanı hâline geldiğini gösteren literatürü desteklemektedir.

İklim, Enerji ve Doğa

İklim değışikliğı ve sürdürülebilir enerji politikaları zirvenin tartışma alanlarından bir diğ eridir. Katılımcılar, iklim krizinin yalnızca çevresel değ il aynı zamanda ekonomik ve toplumsal bir mesele olduğ una dikkat çekmiş lerdir. Birleş miş Milletler Ç erçeve Sözleş mesi (UNFCCC) liderleri gibi uzmanlar, iklimle mücadele stratejilerinin hızlandırılması gerektiğini vurgulamış lardır (WEF).

WEF 2025, Paris Anlaş ması hedefleri doğ rultusunda net sıfır emisyon stratejilerinin hızlandırılması gerektiğini vurgulamıştır. Yeş il finansman, karbon piyasaları ve özel sektör yatırımları bu bağ lamda ö ne çı kmıştır (WEF, 2025e).

Biyoçeş itlilik kaybı, iklim kriziyle bağlantılı bir sistemik risk olarak ele alınmıştır. Doğa-temelli ç özümler, hem iklim uyumu hem de ekonomik dayanıklılık açısından önemli araçlar olarak sunulmuştur.

Ç evre teması, Davos 2025'te dijital teknolojilerle bütünleş ik bir sürdürülebilirlik anlayışı çerçevesinde ele alınmıştır. Zirvede iklim değ iş ikliğiyle mücadelede yapay zekâ, büyük veri ve dijital izleme teknolojilerinin oynayabileceğı rol özellikle vurgulanmıştır (WEF, 2025). Bu yaklaşım, iklim değ iş ikliğini yalnızca çevresel değ il aynı zamanda ekonomik bir sorun olarak ele alan analizlerle uyumludur (Stern, 2007). Davos 2025, sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin teknoloji destekli politikalar aracılığıyla daha etkin biçimde gerçekleştirilebileceğini savunarak, çevresel risklerin uzun vadeli

ekonomik maliyetlerini azaltmaya yönelik bütüncül bir çerçeve sunmuştur.

Küresel İşbirliği ve Jeopolitik Riskler

WEF 2025, küresel işbirliğinin jeopolitik gerilimler nedeniyle kritik bir dönüm noktasında olduğunu vurgulamıştır. Küresel İşbirliği Barometresi, devletlerarası güvenin azaldığını göstermiş; liderler bu durumun dünya ekonomisi ve güvenlik politikaları üzerindeki olumsuz etkilerine dikkat çekmiştir (Kaya, 2025). Bu bağlamda forum, diplomasiye ve barış çabalarına odaklanan oturumlarla çatışmaların çözümüne katkı sağlama niyetini ortaya koymuştur. Orta Doğu'daki çatışmalara ilişkin diyaloglar da bu çabanın bir parçası olmuştur (WEF).

2025 zirvesinde Rusya-Ukrayna savaşı, Orta Doğu'daki çatışmalar ve büyük güç rekabeti küresel güvenlik mimarisinin kırılganlığını ortaya koymuştur. Küresel İşbirliği Barometresi, devletlerarası güvenin tarihsel olarak düşük seviyede olduğunu göstermektedir (WEF, 2025f).

Zirvede siyaset teması, artan jeopolitik gerilimler ve çok taraflı kurumların etkinliğinin azalması bağlamında ele alınmıştır. Davos 2025'te yapılan tartışmalar, Keohane ve Nye'nin (2001) karmaşık karşılıklı bağımlılık yaklaşımını yeniden gündeme getirmiştir. Buna göre, devletler arası ilişkiler yalnızca askeri güç üzerinden değil, ekonomik ve teknolojik ağlar aracılığıyla da şekillenmektedir. Ancak zirvede, mevcut küresel yönetim yapılarının bu çok boyutlu

etkileşimleri yönetmede yetersiz kaldığı yönünde güçlü bir fikir birliği oluşmuştur. Bu durum, Zürn'ün (2018) küresel yönetimde meşruiyet krizi tespitleriyle paralellik göstermekte ve Davos 2025'i normatif açıdan önemli bir tartışma zemini hâline getirmektedir.

2025 Davos Zirvesi'nde siyaset teması, artan jeopolitik gerilimler ve çok taraflı kurumların etkinliğinin zayıflaması bağlamında tartışılmıştır. Zirvede dile getirilen görüşler, devletler arası ilişkilerin yalnızca askeri güç üzerinden değil; ekonomik, teknolojik ve kurumsal ağlar aracılığıyla şekillendiğini savunan karmaşık karşılıklı bağımlılık yaklaşımıyla örtüşmektedir (Keohane & Nye, 2001). Bununla birlikte Davos 2025'te, mevcut küresel yönetim yapılarının bu çok boyutlu ilişkileri yönetmekte yetersiz kaldığı yönünde güçlü bir görüş birliği oluşmuştur. Bu durum, küresel yönetimde artan meşruiyet krizi tartışmalarıyla paralellik göstermektedir (Zürn, 2018). Zirve, çok taraflı iş birliğinin yeniden inşasının normatif ve kurumsal bir gereklilik hâline geldiğini açıkça ortaya koymuştur (WEF, 2025).

Sosyal Kapsayıcılık: Sağlık ve İşgücü

WEF 2025, kapsayıcı büyüme ve toplumsal eşitlik konularını da masaya yatırmıştır. Kadınların ekonomiye katılımının artırılması, sağlık erişiminin yükseltilmesi ve işgücünde beceri dönüşümü gibi alanlar çeşitli oturumlarla ele alınmıştır. İşlerin geleceğine ilişkin raporlar, yeni teknolojilerin hem istihdam yaratma hem de işgücünde

dönüşüm yaratma potansiyeline işaret etmektedir; bu da toplumsal uyum ve eğitim reformlarının önemini artırmaktadır (WEF).

Gelir, cinsiyet ve bölgesel eşitsizlikler, küresel istikrar açısından temel risk alanları olarak değerlendirilmiştir. Kadınların işgücüne katılımı ve genç işsizliği özel olarak ele alınmıştır.

Çıkış Bildirgeleri ve Forumun Mesajları

Ortak Vizyon ve İşbirliği Çağrısı

21–22 Ocak 2025 tarihlerinde yapılan açılış konuşmalarında liderler, küresel belirsizliklere rağmen ortak bir vizyon geliştirme gerekliliğini vurgulamıştır. Avrupa, Asya ve Afrika'dan gelen temsilciler, yeni küresel ortaklık modellerine ihtiyaç olduğunu belirtmiştir (WEF). Benzer şekilde zirvenin son açıklamaları, teknoloji, ticaret, iklim eylemi ve kapsayıcı büyüme alanlarında somut adımlar atılması çağrısını içermiştir. Dijitalleşme, yeniden beceri kazandırma ve yaşam boyu öğrenme politikalarını zorunlu kılmaktadır. Bu durum, eğitim sistemlerinin yapısal reformunu gündeme getirmektedir.

Raporlar ve Stratejik Çıktılar

Forum sürecinde yayımlanan raporlar (Küresel Riskler Raporu, Küresel İşbirliği Barometresi, Cybersecurity Outlook, Future of Jobs Report gibi) zirvenin bilimsel ve analitik temelini sağlamıştır (WEF). Bu raporlarda, politika yapıcılar ve iş dünyası liderleri için önümüzdeki yılların temel risk ve fırsat alanları tanımlanmıştır.

Eleştirel Değerlendirme

2025 WEF zirvesi, geniş kapsamlı gündemi ve çok paydaşlı yaklaşımıyla övgü toplamış olsa bile, eleştirel bakış açıları da mevcuttur. Global Riskler Raporu, küresel iyimserliğin azaldığını ortaya koymuş; işbirliğinin zayıfladığı bir politik atmosferde forumun etkisinin sınırlı kalabileceği endişesine dikkat çekmiştir (Sakhrı, 2025). Ayrıca forumun kapsayıcılığı ve gündem belirleme süreçlerinde güç dengesizlikleri ile elit katılım eleştirileri de literatürde yer almaktadır.

WEF, kapsayıcılık iddiasına rağmen elitist bir platform olmakla eleştirilmektedir. Forumun bağlayıcı kararlar üretememesi, etkinliğinin sınırlı olduğu yönündeki görüşleri güçlendirmektedir. Bununla birlikte normatif etki ve söylem üretme kapasitesi göz ardı edilemez.

Ayrıca (Butan 2026)'ya göre, Davos'taki ikiyüzlülük zirvesi devam etmekte ve her dört katılımcıya bir özel jetin düştüğünü ifade ederek, faturayı kimlerin ödeyeceğini sorgulamaktadır.

Geleceğe Yönelik Çıkarımlar ve Öneriler

2025 Dünya Ekonomik Forumu, küresel risklerin artması ve işbirliğinin zorlaşması gibi zorluklara rağmen, çok boyutlu bir diyalog platformu olarak varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Teknoloji, sürdürülebilirlik, kapsayıcı ekonomi ve toplum politikaları gibi alanlarda somut öneriler geliştirilmiştir. Bu öneriler arasında küresel

işbirliğinin güçlendirilmesi, adil teknoloji geliştirme, AI ve dijital dönüşüm politikalarının etik ve kapsayıcı çerçevelerle desteklenmesi, çevresel risklerin yönetimi, eğitim ve beceri dönüşümü yer alır (WEF). Sonuç olarak 2025 Dünya Ekonomik Forumu, “Akıl Çağında İşbirliği” teması etrafında şekillenen süreciyle küresel meselelerin tartışıldığı kapsamlı bir platform olmuştur. Forum, politika yapıcılar, iş dünyası liderleri ve sivil toplum ortaklarını bir araya getirerek, küresel belirsizlikler karşısında yenilikçi ve kapsayıcı çözümler üretme arayışının somut bir örneğini ortaya koymuştur.

Söz konusu temalar birlikte değerlendirildiğinde, 2025 Davos Zirvesi’nin disiplinler arası bir yaklaşımı benimsediği görülmektedir. Ekonomi, siyaset, teknoloji ve çevre alanları arasındaki etkileşim, küresel sorunların tek boyutlu analizlerle açıklanamayacağını ortaya koymaktadır. Bu yönüyle Davos 2025, literatürde sıklıkla vurgulanan bütüncül küresel yönetim anlayışını somutlaştıran önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Tablo: 2. 2025 Davos Zirvesi’nin Temalara Göre Analizi

Tema	Temel Alanları	Tartışma	Akademik Değerlendirme
Ekonomi	Küresel belirsizlik, zincirlerinin yapılandırılması,	ekonomik tedarik yeniden dijital	Zirve, klasik büyüme modellerinden ziyade dijitalleşme ve inovasyon temelli sürdürülebilir

	ekonominin büyüme üzerindeki etkisi	büyüme anlayışını öne çıkarmıştır.
Siyaset	Çok taraflılık krizi, jeopolitik gerilimler, küresel yönetim	Devletlerarası iş birliğinin zayıfladığı bir dönemde, uluslararası kurumların yeniden yapılandırılması gerekliliği vurgulanmıştır.
Teknoloji	Yapay zekâ yönetişimi, veri güvenliği, dijital eşitsizlik	Yapay zekâ, ekonomik fırsatlar kadar etik ve düzenleyici riskler bağlamında da ele alınmış; küresel standart ihtiyacı ön plana çıkmıştır.
Çevre	İklim değişikliği, yeşil dönüşüm, sürdürülebilir finansman	Dijital teknolojilerin çevresel sürdürülebilirliği destekleyici araçlar olarak kullanılabileceği görüşü benimsenmiştir.

Kaynak: WEF.

Tablo 2'ye bakıldığında 2025 Davos zirvesinin temel tartışma alanlarının Ekonomi, Siyaset, Teknoloji ve Çevre olduğu görülür. Özellikle ekonomi temasının klasik büyüme modellerinden ziyade inovasyon temelli sürdürülebilir büyüme anlayışının önemine vurgu yapılmıştır. Hatta Devletlerarası iş birliğinin zayıfladığı ön plana

sürölerek uluslararası kurumların yeniden yapılandırılması gerekliliği savunulmuştur.

SONUÇ

2025 Dünya Ekonomik Forumu, küresel sistemin karşı karşıya olduğu çok boyutlu krizler karşısında işbirliği temelli bir vizyon sunmayı amaçlamıştır. Akıl Çağında İşbirliği teması, teknolojik ilerleme ile etik, sosyal ve çevresel sorumluluk arasındaki dengeyi yeniden gündeme taşımıştır. Forum, bağlayıcı kararlar üretmese de küresel politika söyleminin şekillenmesinde önemli bir rol oynamaya devam etmektedir.

Bu çalışmada incelenen 2025 Dünya Ekonomik Forumu (WEF) Davos Zirvesi, küresel sistemin eş zamanlı ekonomik, teknolojik, çevresel ve jeopolitik krizlerle karşı karşıya olduğu bir dönemde düzenlenmiş olması bakımından özel bir önem taşımaktadır. Akıl Çağında İşbirliği teması, yalnızca zirvenin ana sloganı değil, aynı zamanda küresel yönetim anlayışında yaşanan düşünce modeli dönüşümünün de kavramsal bir yansımasıdır. Yapay zekâ, dijitalleşme ve veri temelli karar alma süreçlerinin hız kazandığı bir çağda, uluslararası işbirliğinin nasıl yeniden tanımlanacağı sorusu zirvenin merkezinde yer almıştır (WEF, 2025a).

Çalışma kapsamında yapılan tarihsel ve tematik analiz, Dünya Ekonomik Forumu'nun 1971'den bu yana küresel ekonomik düşüncenin evrimiyle paralel bir gelişim izlediğini ortaya koymaktadır. Erken dönemlerde işletme yönetimi ve rekabetçilik

ekseninde şekillenen Davos toplantıları, Soğuk Savaş sonrası dönemde küreselleşme, 2008 küresel finans krizinin ardından ise sistemik riskler, düzenleme ihtiyacı ve paydaş kapitalizmi gibi konulara odaklanmıştır. 2010'lu yıllardan itibaren dijital dönüşüm, dördüncü sanayi devrimi ve eşitsizlik tartışmaları öne çıkarken; 2020 sonrasında pandemi, jeopolitik çatışmalar ve iklim krizi forumun gündemini belirleyen temel unsurlar hâline gelmiştir.

2025 zirvesi, bu tarihsel süreklilik içinde özellikle yapay zekânın küresel yönetim üzerindeki etkilerini merkeze alması bakımından ayrılmaktadır. Zirvede yapılan tartışmalar, yapay zekânın ekonomik büyüme ve verimlilik artışı potansiyelinin yanı sıra, işgücü piyasaları, etik normlar, veri güvenliği ve demokratik karar alma süreçleri üzerinde yaratabileceği risklere de dikkat çekmiştir (Floridi et al., 2018; WEF, 2025d). Bu yönüyle Davos 2025, teknolojik nedensellik ilkesi ile insan merkezli yönetim arasındaki gerilimi açık biçimde görünür kılmıştır.

Ekonomik açıdan değerlendirildiğinde, zirve küresel büyümenin zayıfladığı, borç sürdürülebilirliği sorunlarının derinleştiği ve ticaret sisteminin jeopolitik ayrışma riskiyle karşı karşıya olduğu bir konjonktürde gerçekleştirilmiştir. IMF ve WEF raporları, özellikle gelişmekte olan ülkelerde artan borç yükünün ve finansal kırılganlıkların küresel istikrar açısından ciddi riskler barındırdığını ortaya koymaktadır (IMF, 2024; WEF, 2025b). Davos'ta dile getirilen politika önerileri, bu risklere karşı daha kapsayıcı finansal yapı ve çok taraflı işbirliği çağrılarını içermektedir. Ancak bu çağrılarının büyük

ölçüde normatif düzeyde kalması, forumun yapısal sınırlarını da gözler önüne sermektedir.

İklim değışikliği ve çevresel sürdürülebilirlik bağlamında WEF 2025, net sıfır emisyon hedefleri, yeşil finansman ve doğa-temelli çözümleri öne çıkarmıştır. Bununla birlikte, akademik literatürde sıklıkla vurgulandığı üzere, özel sektör odaklı gönüllü taahhütlerin bağlayıcı uluslararası düzenlemelerle desteklenmediği sürece yeterli olmayacağı yönündeki eleştiriler geçerliliğini korumaktadır. Bu durum, Davos'un küresel çevre yönetimindeki rolünün daha çok farkındalık ve söylem üretimiyle sınırlı kaldığını göstermektedir.

Jeopolitik açıdan bakıldığında, 2025 zirvesi çok taraflılığın zayıfladığı ve büyük güç rekabetinin derinleştiği bir dönemin yansımasını sunmuştur. Rusya-Ukrayna savaşı, Orta Doğu'daki çatışmalar ve ABD-Çin rekabeti, küresel işbirliğini zorlaştıran temel faktörler olarak ele alınmıştır. Küresel İşbirliği Barometresi'nin ortaya koyduğu düşük güven düzeyi, Davos'ta dile getirilen işbirliği çağrılarının önündeki en önemli yapısal engellerden biri olarak değerlendirilebilir (WEF, 2025c).

Bu bağlamda WEF'in rolü, bağlayıcı kararlar almaktan ziyade, küresel elitler arasında ortak bir dil ve söylem üretmek olarak tanımlanabilir. Slaughter'ın (2004) ifade ettiği küresel yönetim ağları perspektifinden bakıldığında, Davos Zirveleri devlet dışı aktörlerin politika süreçlerine dolaylı etkide bulunduğu önemli düğüm noktalarıdır. Ancak Carroll ve Sapinski'nin (2018) de vurguladığı

üzere, bu tür platformlar demokratik meşruiyet ve temsil sorunları nedeniyle eleştirilmekte; elitist yapıları nedeniyle küresel eşitsizlikleri yeniden ürettikleri iddia edilmektedir.

Sonuç olarak, 2025 Dünya Ekonomik Forumu, küresel sistemin karşı karşıya olduğu çok boyutlu krizlere yönelik kapsamlı bir tartışma zemini sunmuş, ancak bu tartışmaların somut ve bağlayıcı politika çıktılarına dönüşmesi konusunda sınırlı bir etki alanına sahip olmuştur. Akıl Çağında İşbirliği teması, çağın ruhunu doğru biçimde yansıtmakta, fakat bu işbirliğinin nasıl kurumsallaştırılacağı sorusu büyük ölçüde yanıtsız kalmaktadır. Bu durum, Davos Zirvelerinin gelecekteki rolünün, normatif söylem üretiminin ötesine geçerek daha kapsayıcı, şeffaf ve hesap verebilir küresel yönetim mekanizmalarıyla ilişkilendirilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Akademik açıdan değerlendirildiğinde, 2025 WEF zirvesi, küresel yönetim, uluslararası siyaset ekonomisi ve teknoloji politikaları alanlarında yapılacak çalışmalar için zengin bir analiz zemini sunmaktadır. Bu yönüyle Davos, yalnızca bir politika etkinliği değil; aynı zamanda küresel kapitalizmin dönüşümünü anlamaya yönelik önemli bir analitik laboratuvar olma niteliğini sürdürmektedir.

KAYNAKÇA

- Altay., A. (2017). Dünya Ekonomik Forumu ve Küresel Rekabet Politikaları Üzerindeki Etkileri, Gümrük ve Ticaret Dergisi, Sayı, 10.
- Bradford, A. (2023). Digital empires: The global battle to regulate technology. Oxford University Press.
- Butan., B. (2026). Davos'ta "İkiyüzlülük" Zirvesi: Her 4 katılımcıya 1 özel jet düşüyor! Peki faturayı kim ödüyor?, Greenpeace <https://www.greenpeace.org/turkey/blog/davosta-ikiyuzluluk-zirvesi-260115/> E.T. 22.01.2026.
- Carroll, W. K., & Sapinski, J. P. (2018). Neoliberal elites and the transnational policy planning network. *International Sociology*, 33(2), 133–154.
- Collaboration in the Intelligent Age. WEF.
- Dura, C., (2009), "Dünya Ekonomik Forumunun Gizli Yüzü", 2007-2011, Makale Arşivi, <http://www.cihandura.com/arsiv/sicagi-sicagina/709.html>. E.T. 12.02.2025.
- Floridi, L. (2019). The logic of information: A theory of philosophy as conceptual design. Oxford University Press.
- Floridi, L., Cows, J., Beltrametti, M., et al. (2018). AI4People—An ethical framework for a good AI society. *Minds and Machines*, 28(4), 689–707.
- Güllü., İ. (2020). Kuruluşunun 50. Yılında Dünya Ekonomik Forumu'nun Küresel Aktörler ve Riskler Bağlamında

Değerlendirilmesi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi XLVIII.

Hanedar, F., (2016). Davos 2016 ve Endüstri 4.0, Baran Dergisi, Sayı, 473.

IMF. (2024). World economic outlook. International Monetary Fund.

Kaya., N.E. (2025). AA. (2025, January 20). Dünya Ekonomik Forumu'nun "Davos Zirvesi" başlıyor", Anadolu Ajansı.

Keohane, R. O., & Nye, J. S. (2001). Power and interdependence (3rd ed.). Longman.

Kızıldere., C. (2016). Dünya Ekonomik Forumu: Eleştirel Bir Bakış ve 2016 Davos Zirvesi Değerlendirmesi, Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Sayı:13.

Parker, C.(2020). "Les 50 ans du Forum Economique Mondiale: chronologie des temps forts autour de Davos", WEF Agenda Mondial, Davos 2020,

Romer, P. M. (1990). Endogenous technological change. Journal of Political Economy, 98(5), S71–S102.
<https://doi.org/10.1086/261725>

Sakhrı., M. (2025). Davos Messages": Key Outcomes of the 2025 World Economic Forum, World Policy Hub.

Slaughter, A.-M. (2004). A new world order. Princeton University Press.

Stern, N. (2007). The economics of climate change: The Stern review. Cambridge University Press.

Stiglitz, J. E. (2012). The price of inequality: How today's divided society endangers our future. W. W. Norton & Company.

Şen., H.Z. (2025). Dünya Ekonomik Forumu 2025 İşlerin Geleceği Raporu, İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV).

Verbeke, L. (2020). "A l'Origine du Forum de Davos" France Culture, World Economic Forum. (2025). The Davos agenda 2025: Collaboration for the intelligent age. World Economic Forum.

World Economic Forum. (2025a). World Economic Forum Annual Meeting 2025:

World Economic Forum. (2025b). Global risks report 2025. WEF.

World Economic Forum. (2025c). Global cooperation barometer. WEF.

World Economic Forum. (2025d). Future of jobs report 2025. WEF.

<https://fr.weforum.org/agenda/2020/01/les-50-ans-du-forumeconomique-mondial-chronologie-des-temps-forts-autour-de-davos/>, Erişim: 24.02.2025.

<https://www.franceculture.fr/economie/a-lorigine-du-forum-de-davos>, E. T: 01.02.20225.

<https://www.greenpeace.org/turkey/blog/davosta-ikiyuzluluk-zirvesi-260115/>

https://www.ikv.org.tr/ikv.asp?lng=tr&ust_id=9285&id=9604

<https://www.weforum.org/press/2025/01/a-call-for-collaboration-in-the-intelligent-age-world-economic-forum-annual-meeting>

<https://www.weforum.org/press/2025/01/global-leaders-call-for-action-on-ai-and-regional-reforms-at-world-economic-forum-annual-meeting-2025>

<https://www.weforum.org/publications/annual-report-2024-2025/our-impact-2024-2025-6840e5174f/>

<https://www.weforum.org/stories/2025/01/5-key-takeaways-davos-2025>

<https://www.weforum.org/stories/2025/01/five-key-numbers-that-distill-davos>

2025 WEF Zirvesi Analizi,
C:/Users/PC/Desktop/WEF/2025%20WEF%20Zirvesi%20Analizi.pdf.

BÖLÜM 3

DAVRANIŞSAL İKTİSAT MERCEĞİNDEN KATILIM BANKACILIĞI SİSTEMİNE YÖNELİK BİR İNCELEME

Öğr. Gör. Ramazan BAŞ

GİRİŞ

Hem akademi hem de sektör açısından yeni açılımlar ortaya koyabileceği değerlendirilen bu çalışmada, davranışsal iktisadın sunduğu kavramsal çerçeveden ve araçlardan yararlanarak, katılım bankacılığı tercihi bağlamında müşterilerin algı, davranış ve tutumlarına farklı ve görece yeni bir bakış açısıyla yaklaşılmaya çalışılmaktadır.

Çalışmada; bilişsel uyumsuzluk kuramı, kayıptan kaçınma önyargısı, çerçeveleme ve çıpalama etkisi gibi davranışsal iktisat kavram ve araçları yardımıyla, katılım bankacılığı modeli bağlamında, müşterilerin karar verme sürecinde etkili olan psikolojik ve sosyal dinamikler nitel bir temelde değerlendirilmektedir.

Literatür İncelemesi

Ahmetoğulları (2021) İslami davranışsal finans kavramını teorik olarak tartıştığı çalışmasında, katılım bankacılığı müşterisi olan ve bu sisteme ilgi duyan 150 kişinin katıldığı bir anket de uygulayıp, İslami finans tutumu, dini motivasyon ve farkındalık ile rasyonel müşteri seçimi değişkenlerinde toplanan İslami davranışsal finans ölçeğini tartışmaya açmıştır.

Davranışsal iktisadın konuları arasında yer alan bilişsel önyargılar, riskten kaçınma, çerçeveleme etkisi, sosyal normlar ve finansal okuryazarlığın katılım bankacılığında tüketicilerin algı ve davranışlarına nasıl etki ettiğini literatürdeki çalışmalardan yola çıkarak ele alan Edirneligil ve Osko (2025) çalışmaları sonucunda; müşterilerin kayıptan kaçınma etkisiyle genellikle daha az riskli ve öngörülebilir getiri sağlayan ürünlere yönelme eğiliminde olduklarını, katılım bankalarının ürün ve hizmetlerini sunarken çerçeveleme etkisinden faydalanarak, müşteri algısını olumlu yönde etkileyebileceklerini, finansal okuryazarlık, sosyal normlar ve kültürel değerlerin katılım bankacılığı ürün ve hizmetlerinin tercih edilmesinde etkili unsurlar olduklarını ortaya koymuşlardır.

Kayalı (2025) katılım bankacılığı tercihinin davranışsal ekonomi perspektifi ile değerlendirilerek, çerçeveleme etkisi altında nasıl değiştiğini ve bu durumun katılım bankacılığına olan etkisini incelediği deneysel çalışmasında, çerçeveleme etkisinin katılım bankacılığı tercihinde ciddi bir değişim oluşturduğunu göstermiştir.

Davranışsal İktisat Merceğinden Katılım Bankacılığı Sektörüne Yönelik Bir İnceleme

Bu bölümde, literatürdeki araştırmalardan ve örnek olaylardan yola çıkılarak, davranışsal iktisat merceğinden katılım bankacılığı sektörüne yönelik bir değerlendirme yapılmaktadır.

Davranışsal iktisat literatüründe de kullanım alanı bulan Leon Festinger'in bilişsel uyumsuzluk kuramı; bireylerin, inançları (inandıkları şeyler) ile çelişen bir durumla karşılaştıklarında yaşadıkları rahatsızlık ve zihinsel stresi tanımlamakta ve kişilerin bu süreçteki

tutum ve davranışlarını anlamlandırmamıza önemli katkılar sunmaktadır ((Yücel ve Çizel, 2018: 151-152; Temli, D.G., 2022).

Festinger'in teorisindeki temel hipotezler; uyumsuzluğun varlığı halinde kişilerin oluşan duruma uyum sağlamaya yönelik rasyonelize edici motivasyon geliştirme eğiliminde olacaklarını ve ayrıca uyumsuzluğu artıracak durum ve bilgilerden aktif olarak kaçınma yoluna gideceklerini öne sürmektedir (Yücel ve Çizel, 2018: 151-152; Temli, D.G. 2022).

Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) personelinin maaş ödeme anlaşmaları süreci, bilişsel uyumsuzluk kuramı çerçevesinde özellikle inanç eksenli faiz hassasiyeti ile maddi çıkar (ekonomik menfaat) ve hizmet kalitesi arasındaki çatışmayı/uyumsuzluğu/tutarsızlığı gözler önüne seren güncel bir vaka olarak karşımıza çıkmaktadır.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın faizle mücadele kapsamında personel (din görevlisi) maaşlarının katılım bankaları aracılığıyla ödenmesine yönelik bir çalışmayı tamamlayarak, 2019 yılının Kasım ayında kendi birimlerine bir genelge gönderdiği görülmektedir (Anadolu Ajansı, 2019). Takip eden süreçte, önceki dönem anlaşmalardan kaynaklı devam eden maaş ödeme protokollerinin geçerliliğinin sona ermesinin ardından, 2020 yılının Haziran ayında Diyanet İşleri Başkanlığı merkez teşkilatı ile bazı il ve ilçe birimlerinin anlaşma sağladıkları katılım bankaları aracılığıyla maaşlarını almaya başladıkları gözlenmiştir (Anadolu Ajansı, 2020). Bu kararlar ve uygulamalar, Diyanet personelinin inanç ve değerleriyle uyumlu/tutarlı bir duruma işaret etmektedir.

Bununla birlikte, söz konusu kararların ve uygulamaların saha bakımından, katılım bankaları kaynaklı fiziksel şube ağlarının ve ATM sayılarının yeterli yaygınlığa sahip olmaması ile yetersiz promosyon teklifleri ve hizmet kalitesi problemleri başlıklarında şekillenen çeşitli mağduriyetlere sebep olmasından dolayı (Diyanet-Sen, 2025) süreklilik arz edemediği ve 2025 yılının Nisan ayında Diyanet İşleri Başkanlığı merkez teşkilatı personeli için yapılan banka promosyon ihalesinin konvansiyonel bir bankanın lehine sonuçlandığı, (Mihrap Haber, 2025), yine bazı il ve ilçe müftülüklerinin konvansiyonel bankalar ile anlaştıkları dikkat çekici gelişmeler olarak karşımıza çıkmıştır (Bodrum Olay, 2025; Kayseri Olay, 2025).

Konvansiyonel bankalar ile yapılan bu anlaşmalar, önemli bir bilişsel uyumsuzluk durumuna işaret etmekte, kapı aralamaktadır. Bu vakada/olayda, Diyanet personeli için temel inançları ile yukarıda sözünü ettiğimiz sahadaki gerçeklikler arasında kayda değer bir uyumsuzluk söz konusu olmuştur. Personel, inançlarına uygun bir sistemin kendilerini mağdur ettiğini somut olarak görmüş/yaşamış, bu da bilişsel bazda bir uyumsuzluk meydana getirmiştir.

Bu süreçte Diyanet-Sen, söz konusu bilişsel uyumsuzluğun çözümünde önemli bir rol oynamıştır. Sendika, hem faizli bankacılığa hem de faizsiz bankacılığın süreçte neden olduğu mağduriyetlere karşı olduğunu açıkça belirterek, bilişsel uyumsuzluğun getirdiği baskının azaltılmasında etkili bir unsur olarak ön plana çıkmıştır.

Diyanet-Sen süreci promosyonun dini hüküm anlamında haram olup olmadığı ikileminden (inanç çatışması), personelin hak ve menfaatlerinin korunması (hizmet kalitesi ve rekabetin artırılması)

düzlemine taşımak suretiyle, meseleyi rasyonelleştirmek için araçlar ve gerekçeler ortaya koymuştur.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın maaş ödeme anlaşmaları süreci/vakası, davranışsal iktisat merceğinden ele alındığında, bireylerin ahlaki/dini inançlarının, sahaya yansıyan somut çıkarlar karşısında nasıl esneyebileceğini ve rasyonelleştirilebileceğini gösteren önemli bir bilişsel uyumsuzluk örneği olarak literatürdeki yerini almıştır.

Literatürde, bilişsel uyumsuzluk örneğinin varlığına kanıt olarak gösterilebilecek başka çalışmaların var olduğu da gözlenmektedir. Örneğin, Katırcı (2020) Sakarya'da görev yapmakta olan Diyanet personeli örneklemeden hareketle, faiz içermeyen ürün ve hizmetler sunan katılım bankaları ile faizli işlemler gerçekleştiren konvansiyonel bankaların tercih edilme nedenlerini ve bu tercihlerin rasyonalize edilme gerekçelerini ortaya koymadığı amaçladığı araştırmasında, toplam 35 kişi üzerinde anket ve derinlemesine mülakat yöntemlerini uygulamıştır. Söz konusu araştırmanın temel bulgusu faizli işlemler gerçekleştirmenin dini anlamda haram olduğunu bilmelerine rağmen Diyanet personelinin bir kısmının, katılım bankalarındaki danışma kurullarının verdiği fetvaların İslami esaslara uygun olmayabileceği, şube ve ATM yetersizliği, faiz ve kar payı oranlarının yakınlığı vb. gibi çeşitli gerekçelere dayanarak, faizli işlemlerin tarafı olduklarını ortaya koymaktadır.

Katılım bankalarının kullandırılan fonlar bazındaki portföylerinde mudaraba ve müşaraka gibi görece riskli ürünlerin/yöntemlerin payının az olmasının (İbcioğlu ve Ülev, 2025:

521) nedenlerini anlama noktasında davranışsal iktisat literatüründe yer alan kayıptan kaçınma önyargısı açıklayıcı bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kişilerin, kayıp halinde hissedecekleri acının/üzüntünün, aynı miktardaki bir kazancın hissettireceği hazzı/mutluluğa göre daha fazla olduğunu, bireylerin kayıplara daha duyarlı olduklarını ve insanların tercihlerini belirleyip, davranışlarını şekillendiren baskın unsurun zarardan kaçınma durumu/eğilimi olduğunu ifade eden “kayıptan kaçınma önyargısı” (Aydın, 2023: 77) katılım bankacılığında mudaraba ve muşaraka yöntemlerinin sınırlı kullanımını ve bir diğer fon kullandırma yöntemi olan murabahanın görece yaygın kullanım alanı bulmasını daha anlaşılır hale gelmektedir.

Mudaraba ve muşaraka yöntemlerinde var olan yüksek risk düzeyi ve getiri belirsizliği özellikleri ile reel müşteri profili/beklentileri bağlamında zarar etme ihtimalinin gerçekleşmesi halinde ortaya çıkabilecek çeşitli problemler nedeniyle sistemin teorik özüne daha uygun düşmesine rağmen bu yöntemlerin katılım bankacılığında fon kullandırma açısından kullanım olarak sınırlı seviyede kaldığını, buna karşın risk ve getiri profili anlamında daha öngörülebilir ve güvenli bir alternatif olan murabaha yönteminin ise görece daha yoğun şekilde kullanıldığı gözlenmektedir (İbcioğlu ve Ülev, 2025: 535; Selçuk vd., 2022: 151).

Literatürdeki sonuçlar incelenecek olursa, kayıptan kaçınma önyargısı ile açıklanabilecek bulgulara ulaşmanın mümkün olduğu görülmektedir.

Türkan ve Arpacık (2017) Bingöl’de yaşayan din görevlilerinin katılım finans hassasiyetlerini ölçmek amacıyla anket yöntemini kullanarak yaptıkları çalışma sonucunda, araştırmaya katılan din görevlilerinin büyük çoğunluğunun katılım bankacılığı işlemleri bağlamında zarar etme ihtimalini göze alamadıkları bulgusunu ortaya koymuşlardır.

Kayıptan kaçınma etkisinin devrede olduğu bir diğer olay da, katılım bankacılığı müşteri tabanının yatırım yapabileceği enstrümanlar arasında da kendisine yer bulan Hazine’nin altına dayalı kira sertifikası ihracı sürecinde yaşanmıştır.

Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi için Barem Pazar Araştırma ve Danışmanlık AR-GE merkezi tarafından 49 ilde 15041 kişiyle görüşülerek gerçekleştirilen “Türkiye Hanehalkı Finansal Algı ve Tutum Araştırmasına göre (T.C. Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi, 2020), Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından gerçekleştirilen altın tahvili ve altına dayalı kira sertifikasına yatırım yapmış olan bireysel yatırımcılara belirli oranda getiri sunularak, altınların devlet/kamu güvencesinde çalınma, kaybolma risklerinden uzak ve saklama masrafı olmaksızın güvenli bir şekilde yatırıma dönüştürülmesine olanak/imkân tanıyan altın tahvili ve altına dayalı kira sertifikası kampanyasına katılım göstermeme nedenlerinin davranışsal iktisat literatüründe yer alan “kayıptan kaçınma önyargısı” ile açıklanabileceği düşünülmektedir. Bu kapsamda bir değerlendirme yapacak olursak; ellerinde fiziki altın bulunduran bireysel yatırımcıların söz konusu altınlarını altın tahviline ve/veya altına dayalı kira sertifikasına yatırma seçeneğini önemli bir kayıp olarak değerlendirdikleri, altın tahvili

ve/veya altına dayalı kira sertifikası yatırım ürünleri çerçevesinde devlet güvencesinde çalınma-kaybolma risklerinden uzak bir şekilde getiri elde etme olanağını bir kazanç unsuru olarak algılamayıp, altınlarını fiziki olarak somut bir şekilde ellerinde bulundurma seçeneğini ise bir kazanç olarak gördükleri dikkat çekmektedir. Nitekim aynı araştırmada, birikimlerin fiziki altın cinsinden tutulmasının arka planında yatan ve bireylerde güçlü bir kazanç algısı doğuran kalitatif bulgulara da işaret edildiği görülmektedir. Altının toplumsal anlamda bir itibar ve zenginlik göstergesi olarak görülmesi, takı olarak kullanılabilmesi nedeniyle özellikle kadınlar için taşınabilir bir enstrüman olması, evde saklanan fiziki altınların her an kolayca ulaşılabilirlik özelliği sağlaması nedeniyle kişide yüksek kontrol duygusunu harekete geçirmesi ve likiditesinin görece yüksek olması, şeklindeki kalitatif bulgular yukarıda ifade edilen kazanç algısını ve kayıptan kaçınma olgusunu kanıtlayan/destekleyen faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Davranışsal iktisat literatüründe çerçeveleme etkisi, bir seçeneğin sunuluş biçiminin kişilerin karar verme süreçlerinde nasıl bir role sahip olduğunu incelemektedir (Zobu ve Tülüce, 2024: 737). Katılım bankacılığının tarihsel sürecinde 2 önemli çerçeveleme etkisinin söz konusu olduğu dikkat çekmektedir.

Kanun hükmünde kararnameye dayanan yasal altyapı ile 1983 yılında Özel Finans Kurumu adıyla Türk finansal hizmetler sektörüne dâhil olan ve 1999 yılında Bankacılık Kanunu kapsamına alınan söz konusu kuruluşlar 2005 yılında katılım bankası unvanını alarak, yeni bir statü çerçevelenmesine geçiş yapmışlar ve hem hukuki hem de isim

anlamındaki bu yeni çerçevelenme, sektörün karşılaştığı çeşitli problemlerin çözülmesine katkı sağlamıştır (Hazıroğlu, 2016). Bununla birlikte, Meclis’e sunulup yasalaşması beklenen İslami Finansman Kanunu ile sektörün yeni bir hukuki çerçevelenmeye geçmesi beklenmektedir (Anadolu Ajansı, 2025).

Değişkenlik arz eden politik atmosferler sebebiyle belirli dönemlerde hükümetler ve bürokrasi tarafından göz ardı edilerek, “üvey evlat” muamelesine (Özdemir ve Aslan, 2017) yani negatif/olumsuz çerçevelenmeye, maruz bırakılan katılım bankaları, 2015 yılında kamu katılım bankalarının kurulmaya başlamasıyla birlikte siyasi iradenin stratejik sektör çerçevelenmesine dâhil olmuşlardır.

Karar sürecinde ortaya çıkabilen önemli düşünce tuzaklarından birisi de çıpalama etkisidir. Çıpalama; karar sürecinde ulaşılan ilk bilgiye orantısız ağırlık verilmesi anlamına gelmektedir. Bireyin belli bir konudaki ilk izlenimleri, veriler ve tahminler önceki düşüncelerinin belli bir noktasına endekslenmesine sebep olur. Konuyla ilgisiz ya da çok az ilgili olan bilgilerin, gerekçelendirilebilen bilginin üzerinde sahip olabileceği etki çıpalamayı ifade etmektedir (Boyraz, 2025).

Bu bağlamda, İhlas Finans Kurumu A.Ş’nin; ülkenin o dönemde yaşadığı iktisadi kriz ortamı, banka yönetimi kaynaklı hatalı uygulamalar, yapılan usulsüzlükler ve paniğe kapılan hesap sahiplerinin yoğun biçimde mevduat çekme talepleri sonucunda, maruz kalmış olduğu finansal sıkıntılara bağlı olarak 2001 yılında BDDK tarafından faaliyet izninin kaldırılmasının, sektörel bazda güven, itibar ve pazar payı kaybına yol açtığı, ayrıca kar-zarar paylaşımına dayalı

yapısal özelliğın sektörü krizlere karşı dirençli kıldığına dair genel inancın sarsıldığı/aşındığı görölmektedir (Tunç, 2010: 182;Güçlü F, 2021). Bu olay/vaka, hem mevcut hem de potansiyel müşteriler nezdinde katılım bankacılığı sektörüne yönelik negatif/olumsuz bir çıpa işlevi görerek, söz konusu kuruluşlara ilişkin toplumsal algı ve talebin kötüleşmesine katkıda bulunan önemli bir kırılma noktası olarak, literatürdeki yerini almıştır.

Katılım bankacılığı sektörü 2025 yılında %15 pazar payına ulaşma hedefiyle (TKBB, 2021) çalışmalarını sürdürmesine rağmen, Kasım 2025 dönemi verilerine göre (BDDK, 2025), katılım bankalarının Türk bankacılık sektörü aktiflerinden aldığı pay yaklaşık %9 seviyesine ancak ulaşabilmiştir. Bu sonuçlar, pazar payı hedefi olarak kamuoyuna açıklanan %15 çıpa değeriın gerisinde kalındığına, kurumsal anlamda başarısız bir performansın söz konusu olduğuna ve sektörel bazda bir güvenilirlik açığına işaret etmektedir.

SONUÇ

Davranışsal iktisat literatüründe yer alan kavram ve araçlar yardımıyla, müşterilerin katılım bankacılığı tercihi bağlamında karar verme sürecinde etkili olan psikolojik ve sosyal faktörlerin değeriendirildiğı çalışmamızın sonuçları kayda değeri bulgulara işaret etmektedir.

Analiz bulgularına göre, katılım bankacılığı tercih sürecinde müşterilerin kararlarını etkileyen ve davranışsal iktisat kavramlarıyla açıklanabilecek temel faktörler şu şekilde özetlenebilir:

Bilişsel Uyumsuzluk ve Rasyonelleştirme: Diyanet İşleri Başkanlığı personelinin maaş ödeme anlaşması vakasında görüldüğü

üzere, bireylerin inanç kaynaklı dini duyarlılıkları ile şube ve hizmet kalitesi yetersizliği, düşük promosyon gibi sahadaki reel gerçeklikler çatıştığında; bireyler karşı karşıya kaldıkları zihinsel baskıyı/stresi azaltabilmek için kişisel çıkarlarına ağırlık vererek konvansiyonel bankalara yönelebilmekte ve bu durumu çeşitli gerekçeler ileri sürerek rasyonalize edebilmektedirler.

Kayıptan Kaçınma Önyargısı: Katılım bankalarının kâr-zarar ortaklığına dayalı (mudaraba ve muşaraka) riskli ürünlerden kaçınıp daha güvenli görülen murabahaya yönelmesi, hem banka yöneticilerinin hem de zarar etmeyi göze alamayan müşterilerin kayıptan kaçınma eğilimiyle doğrudan ilişkili görünmektedir. Benzer şekilde, hanehalkının birikimlerini altına dayalı kira sertifikası gibi bir faizsiz yatırım ürünü olarak elde tutmak istememesi tercihi de, kayıptan kaçınma güdüsüyle şekillenmektedir.

Olumsuz Çıpalama ve Güven Açığı: Tarihsel süreçte yaşanan İhlas Finans vakası, sektör üzerinde negatif bir çıpa işlevi görerek kar-zarar paylaşımına dayalı olan sisteme yönelik güveni sarsmış ve toplumsal algıda derin bir kırılma yaratmıştır. Ayrıca, 2025 yılı için hedeflenen %15 pazar payı çıpasının gerisinde kalınarak yaklaşık %9 seviyelerinde bir aktif/varlık payına ulaşılması, kurumsal bir güvenilirlik açığına işaret etmektedir.

Sonuç olarak, katılım bankacılığı sektöründeki karar alıcıların sektörel hedeflerine ulaşabilmeleri için kişilerin davranışsal önyargılarını dikkate alan stratejiler geliştirmeleri gerektiği gündeme gelmektedir.

Konuya akademik yönden ilgi duyan araştırmacıların, sektör kurumlarıyla iş birliği yaparak söz konusu davranışsal engellere yönelik çözüm odaklı bilimsel analizler üretmesinin hem literatüre hem de uygulamaya önemli katkılar sunabileceği düşünölmektedir.

KAYNAKÇA

- Ahmetoğulları, K. (2021). İslami Davranışsal Finans: Teoriden Pratiğe Yeni Bir Paradigma. Ankara. İksad Publishing House.
- Anadolu Ajansı, (2019), <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/diyanet-maaslari-faizsiz-finans-kurumlari-araciligiyla-odeyecek/1654570> sayfasından erişilmiştir. Erişim Tarihi: 12.01.2026.
- Anadolu Ajansı, (2020), <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/diyanet-maaslari-faizsiz-finans-kurumlari-araciligiyla-odemeye-basladi/1881272> sayfasından erişilmiştir. Erişim Tarihi: 12.01.2026.
- Anadolu Ajansı, (2025), <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/hazine-ve-maliye-bakani-simsek-islami-finansman-kanunu-uzerinde-calistigimiz-konulardan/3584421> sayfasından erişilmiştir. Erişim Tarihi: 12.01.2026.
- Aydın, S. (2023). Kayıptan Kaçınma, İyimserlik ve Sürü Eğilimleri İle Kaybetme Korkusunun Yatırım Kararlarına Etkisinin Analizi. Uluslararası Akademik Birikim Dergisi, 6 (Özel Sayı) , 75-90.
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK). (2025). Bankacılık Sektörü Verileri, <https://www.bddk.org.tr/BultenAylik> sayfasından erişilmiştir.
- Bodrum Olay, (2025), <https://bodrumolay.com/mugla-muftulugu-personeline-rekor-promosyon/> sayfasından erişilmiştir. Erişim Tarihi: 12.01.2026.
- Boyras, E. (2026). Seçmenlerin Oy Verme Davranışında Ortaya Çıkan Düşünce Tuzakları ve Siyasal Pazarlama Faaliyetlerine

- Yansımaları. *Journal of Business in The Digital Age*, 8(2), 312-337. <https://doi.org/10.46238/jobda.1793246>
- Diyanet-Sen, (2025), Diyanet İşleri Başkanlığı Maaş Ödeme Anlaşmaları Sorunlar ve Çözüm Önerileri (Odak Analiz), <https://www.diyanetsen.org.tr/uploads/odemeanlasma.pdf> sayfasından erişilmiştir. Erişim Tarihi: 12.01.2026.
- Edirneligil, A., ve Osko, Ö. (2025). Davranışsal İktisat Perspektifinden Katılım Bankacılığı. *Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Bilimleri Akademik Araştırmalar Dergisi*, 8 (20), 47-58. <https://doi.org/10.58202/joecopol.1594297>
- Güçlü, F. (2021). Özel Finans Kuruluşlarından Katılım Bankalarına: İhlas Finans Vakası ve Katılım Bankacılığı Sektörüne Etkileri. A. F. Aysan, M. Camgöz ve F. Yiğit (Ed.), *Finansal Vaka Analizleri: Vakalarla Bankacılık içinde* (ss. 29-49). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Hazıroğlu, T. (2016). Türkiye’de Katılım Bankacılığı Fikrinin Doğuşu ve Kavramsal Önemi, *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi*, 2 (1), 119-132.
- İbcioğlu, M., ve Ülev, S. (2025). Katılım Bankalarında Mudârebe Finansmanının Yaygınlaşamamasının Nedenleri; Katılım Bankası Yöneticileri Gözünden Bir İnceleme. *Külliyeye*, 6(3), 517-545. <https://doi.org/10.48139/aybukulliyeye.1742079>
- Katırcı, Y. (2020). Müşterilerin Banka Tercihlerini Rasyonelleştirme Gerekçeleri Üzerine Bir Araştırma: Diyanet Personeli Örneği. *Katılım Finansmanında Yeni Yaklaşımlar*, TKBB Yayınları, Yayın No: 12. 53-83.

- Kayalı, B. (2025). Katılım Bankacılığı Algısının Davranışsal İktisat Perspektifinden Analizi, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Kayseri Olay, (2025), <https://www.kayseriolay.com/kayseri-de-diyamet-calisanlari-promosyonu-aldi-akillara-bu-soru-geldi-banka-promosyonu-caiz-mi-degil-mi/155086/> sayfasından erişilmiştir. Erişim Tarihi: 12.01.2026.
- Mihrap Haber, (2025), <https://www.mihraphaber.com/foto/24619130/diyamet-promosyon-ihalesi-yapildi-merkez-personeline-69-bin-tl> sayfasından erişilmiştir. Erişim Tarihi: 12.01.2026.
- Özdemir, M. ve Aslan, H. (2017). Türkiye’de İslami Finansın Dönüşümünün Ekonomi Politikası, İstanbul: SETA Yayınları.
- Selçuk, M., Ülev, S., ve Burgazoğlu, H. (2022). Comparison of Risk Tolerances and Investment Decisions of Participation Bank Customers and Conventional Bank Customers. Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 22(2), 150-158. <https://doi.org/10.30976/susead.1167436>
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi, (2020), Türkiye Hanehalkı Finansal Algı ve Tutum Araştırması 2019, https://www.cbfo.gov.tr/SharedFolderServer/Genel/File/TURKIYE_HANEHALKI_FINANSAL_ALGI_VE_TUTUM_ARASTIRMASI.pdf sayfasından erişilmiştir.
- Temli, D. G. (2022). Esin Yücel (2018), Leon Festinger’in Bilişsel Uyumsuzluk Kuramı. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi

- Edebiyat Fakültesi Dergisi, 5(1), 151-155.
<https://doi.org/10.47948/efad.1113106>
- Tunç, H. (2010). Katılım Bankacılığı Felsefesi, Teorisi ve Türkiye Uygulaması. Nesil Basım Yayın. İstanbul.
- Türkan Y. ve Arpacık M. (2017), Din Görevlilerinin Katılım Bankacılığına Bakış Açısı: Bingöl İlinde Bir Uygulama. Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7 (14), 233-244.
- Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB), (2021), Katılım Bankacılığı Strateji Güncelleme Raporu 2021-2025.
https://tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/EY_TKBB_Rapor_TR_v16_WEB_2021-2025.pdf sayfasından erişilmiştir.
- Yücel, E., ve Çizel, B. (2018). Bilişsel Uyumsuzluk Teorisi Üzerine Kavramsal Bir İnceleme: Satın Alma Perspektifi. Yaşar Üniversitesi E-Dergisi, 13(50), 150-163.
<https://doi.org/10.19168/jyasar.347996>
- Zobu, Ş., ve Tülüce, N.S. (2024). Davranışsal İktisatta Sağlık Kararları: Psikolojik ve Sosyal Çerçeveleme Etkisi. Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, 27 (4), 727-747.
<https://doi.org/10.61859/hacettepesid.1505056>

BÖLÜM 4

TÜRKİYE’DE DIŞ TİCARETİN GÜMRÜKLENMİŞ DEĞERİ ÜZERİNDEKİ VERGİ VE MALİ YÜKÜMLÜLÜKLERİN EKONOMETRİK ANALİZİ (2015-2025)

Doç. Dr. Olgun Irmak ÇETİN

GİRİŞ

Küreselleşen dünya ekonomisinde dış ticaret, ülkelerin ekonomik büyüme ve kalkınma stratejilerinin merkezinde yer almaktadır. Türkiye gibi gelişmekte olan ve sanayi üretiminde ithal girdi bağımlılığı bulunan ekonomilerde, ithalat maliyetlerinin yönetimi sadece işletmeler için değil, makroekonomik istikrar için de hayati önem taşımaktadır. Özellikle 2015-2025 dönemini kapsayan son on yıllık süreçte, küresel tedarik zincirindeki kırılmalar, döviz kurlarındaki dalgalanmalar ve korumacılık eğilimlerinin artmasıyla birlikte, dış ticarete "maliyet" kavramı yeniden tanımlanmıştır.

Türkiye’de dış ticaret işlemleri, uluslararası anlaşmalar ve ulusal mevzuatın şekillendirdiği çok katmanlı bir mali yükümlülükler zincirine tabidir. İthalat maliyetlerini oluşturan temel bileşenler ve matrah hesaplama yöntemleri; 4458 sayılı Gümrük Kanunu, 3065 sayılı Katma Değer Vergisi (KDV) Kanunu ve 4760 sayılı Özel Tüketim Vergisi (ÖTV) Kanunu çerçevesinde belirlenmektedir. Ancak ithalat maliyeti, sadece eşyanın yurt dışındaki faturasından (FOB veya CIF kıymet) ibaret değildir. Gümrük vergileri, ilave gümrük vergileri (İGV), fonlar ve bu vergilerin üzerinden hesaplanan KDV ile birlikte oluşan

"Gümrüklenmiş Değer", eşyanın nihai maliyetini belirleyen asıl unsurdur.

Literatürde gümrük vergilerinin dış ticaret hacmi üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalar bulunmakla birlikte, gümrüklenmiş değeri oluşturan maliyet endekslerinin ithalat faturası üzerindeki etkisini güncel verilerle ve ekonometrik modellerle analiz eden çalışmalar sınırlıdır. Bu çalışma, 4458 sayılı Gümrük Kanunu çerçevesinde "Gümrüklenmiş Değer" kavramını teorik ve hukuki boyutuyla ele almayı ve 2015-2025 dönemi verileri ışığında ithalat maliyetlerinin (Birim Değer Endeksi ve Yİ-ÜFE) ithalat hacmi üzerindeki etkisini nicel olarak ölçmeyi amaçlamaktadır.

Bu kapsamda çalışmada öncelikle gümrük kıymeti, vergi matrahının oluşumu ve ticaret politikası önlemlerinin yasal çerçevesi incelenmiştir. Ardından, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verileri kullanılarak oluşturulan zaman serisi veri seti üzerinden Çoklu Doğrusal Regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgular, ithalatın fiyata karşı esnekliği ve yurt içi üretim maliyetlerinin dış ticaret üzerindeki baskısı açısından değerlendirilmiş; politika yapıcılar ve işletme yöneticileri için stratejik öneriler sunulmuştur.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Gümrük Kıymeti ve Vergilendirme Yöntemi

İthal eşyasının vergilendirilmesinde esas alınan temel matrah, eşyanın gümrük kıymetidir. Türk gümrük mevzuatı, 1994 Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması'nın (GATT) VII. Maddesi

prensipleriyle uyumlu olarak, kıymet tespitinde birincil yöntem olarak "Satış Bedeli"ni esas almaktadır.

Gümrük Kanunu'nun (1999) 24. maddesi uyarınca; ithal eşyasının gümrük kıymeti, eşyanın satış bedelidir. Bu bedel, Türkiye'ye ihraç amacıyla yapılan satışta, fiilen ödenen veya ödenecek fiyattır. Türkiye, gümrük kıymeti belirlenirken CIF (*Cost, Insurance, Freight*) teslim şeklini benimsemiştir. Kanun'un 27. maddesi gereğince, eşyanın Türkiye'deki giriş liman veya yerine kadar yapılan nakliye ve sigorta giderleri ile yükleme ve elleçleme masrafları, faturada belirtilmemiş olsa dahi gümrük kıymetine eklenerek vergi matrahını oluşturmaktadır (Gümrük Kanunu, 1999).

Türk dış ticaret rejiminde vergiler, "verginin vergisi" ilkesine dayanan kümülatif bir matrah sistemi üzerinden hesaplanmaktadır. İthalatta tahsil edilen vergilerin hiyerarşisi ve matrah etkileşimi aşağıda detaylandırılmıştır.

Gümrük Vergisi ve İlave Gümrük Vergisi (İGV): Gümrük vergileri, eşyanın CIF kıymeti üzerinden hesaplanmaktadır. Gümrük Giriş Tarife Cetveli Hakkında Kanun (1964) ile Cumhurbaşkanı'na tanınan yetkiler çerçevesinde, 2015-2025 döneminde yerli üretimi koruma motivasyonu ile "İlave Gümrük Vergisi" (İGV) uygulamaları yaygınlaştırılmıştır. T.C. Ticaret Bakanlığı (2024) verilerine göre, 2024 yılı itibarıyla tekstil ve konfeksiyon başta olmak üzere yaklaşık 4.562 üründe İGV uygulanmaktadır. İGV uygulanan ürünlerin toplam ithalat hacminin 70,4 milyar dolar seviyesinde olması, bu verginin gümrüklenmiş değer üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır.

Özel Tüketim Vergisi (ÖTV): Özel Tüketim Vergisi Kanunu (2002) kapsamında yer alan mallar (akaryakıt, taşıtlar, beyaz eşya vb.) için ÖTV matrahı; gümrük vergisi matrahına (CIF), ithalatta ödenen gümrük vergisi ve diğer her türlü vergi, resim, harç ve fonların (KDV hariç) eklenmesiyle oluşur.

Katma Değer Vergisi (KDV): İthalatta en geniş matraha sahip vergi kalemi KDV'dir. Katma Değer Vergisi Kanunu'nun (1984) "İthalatta Matrah" başlıklı 21. maddesi uyarınca KDV matrahı; CIF kıymet, gümrük vergisi, İGV, ÖTV, dampinge karşı vergi ve gümrük beyannamesinin tescil tarihine kadar yapılan diğer giderlerin toplamından oluşur. Bu hüküm, diğer tüm mali yüklerin KDV matrahına dahil edilmesini zorunlu kılarak ithalat maliyetini maksimize etmektedir.

1.2. "Gümrüklenmiş Değer" Kavramı

Gümrüklenmiş değer, eşyanın salt ticari maliyetini değil, devletin egemenlik hakkı gereği tahsil ettiği tüm mali yükleri içeren nihai maliyeti ifade eder. Gümrük Kanunu (1999) ve Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu (2007) tanımlarına göre; eşyanın CIF kıymeti ile gümrük vergileri toplamı gümrüklenmiş değeri oluşturur.

Matematiksel olarak gümrüklenmiş değer şu şekilde formüle edilebilir: Gümrüklenmiş Değer = CIF + (GV + İGV + Damping + ÖTV + KKDF + Diğer Fonlar + KDV)

1.3. Ticaret Politikası Savunma Araçları ve Gözetim Uygulamaları

İthalatta haksız rekabetin önlenmesi ve yerli üreticinin korunması amacıyla uygulanan mekanizmalar, gümrüklenmiş değer üzerinde çarpan etkisi yaratmaktadır.

Dampinge Karşı Vergi ve Sübvansiyon Vergisi: Bu vergiler, CIF kıymet üzerinden hesaplanmakla birlikte, Katma Değer Vergisi Kanunu'nun (1984) 21. maddesi gereği KDV matrahına dahil edilmektedir. Dolayısıyla bu vergiler, sadece kendi tutarları kadar değil, üzerlerinden alınan KDV oranı kadar ek bir maliyet yaratmaktadır. Ticaret Bakanlığı (2024) raporuna göre, damping ve sübvansiyona karşı 67 ürün grubunda toplam 149 adet önlem yürürlüktedir.

Gözetim (Referans Kıymet) Uygulaması: Ticaret Bakanlığı tarafından belirlenen referans kıymetin altında kalan ithalatlarda, matrahın yapay olarak yükseltilmesi söz konusudur. İthalatçılar, gözetim belgesi prosedürlerinden kaçınmak için eşyanın kıymetini beyan yoluyla referans kıymet seviyesine yükseltmektedir. 2015 sonrası dönemde 184 ürün grubunda gözetim uygulaması bulunması, bu maliyet kaleminin yaygınlığını göstermektedir (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2024).

1.4. Ödeme Şekilleri ve Finansman Giderlerinin Etkisi

Dış ticarete ödeme şeklinin gümrüklenmiş değer üzerindeki etkisi, finansman maliyeti ve Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu (KKDF) ekseninde şekillenmektedir.

Faiz Giderleri: Gümrük Kanunu (1999) md. 28/c uyarınca, vadeli ithalatta faiz giderleri ayrıştırılmak kaydıyla gümrük kıymetine (CIF) dahil edilmez.

KKDF Yükümlülüğü: Vadeli ödeme şekillerinde doğan KKDF, teknik olarak bir gümrük vergisi olmamasına rağmen, KDV matrahına dahil edilir. Bu durum, ithalatçının KKDF tutarı üzerinden de ayrıca KDV ödemesine neden olur.

Yatırım Teşvikleri: 2015-2025 döneminde, yatırım maliyetlerini düşürmek amacıyla Yatırım Teşvik Belgesi kapsamındaki makine ve teçhizat teslimlerine KDV istisnası (Katma Değer Vergisi Kanunu, 1984, Md. 13/d) getirilmiştir. Bu düzenleme, vadeli ithalatta KKDF doğsa bile, bu tutar üzerinden KDV hesaplanmasını engelleyerek yatırım mallarındaki gümrüklenmiş değer yükünü hafıfletmiştir.

YÖNTEM

Bu bölümde, araştırmanın modeli, evren ve örnekleme, veri toplama araçları ve verilerin analizi sürecinde izlenen istatistiksel yöntemler detaylandırılmıştır.

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışma, Türkiye’de 2015-2025 yılları arasında dış ticaretin gümrüklenmiş değeri üzerinde etkili olan maliyet ve fiyat endekslerinin etkisini incelemeyi amaçlayan nicel bir araştırmadır. Değişkenler arasındaki neden-sonuç ilişkilerini ve etki düzeylerini belirlemeyi

hedeflediğinden, çalışma "ilişkisel tarama" (correlational survey) modeline ve zaman serisi (time series) analizine dayanmaktadır. Araştırmada, ithalat hacmi (bağımlı değişken) ile ithalat birim değer endeksi ve üretici fiyat endeksi (bağımsız değişkenler) arasındaki ilişki ekonometrik olarak test edilmiştir.

2.2. Veri Kaynakları ve Veri Seti

Araştırmada kullanılan veriler, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Dış Ticaret İstatistikleri ve Fiyat Endeksleri veri tabanlarından elde edilmiştir. Verilere 04 Şubat 2026 tarihinde erişim sağlanmış ve veriler en güncel haliyle sisteme kaydedilmiştir.

Veri seti, Ocak 2015 – Kasım 2025 dönemini kapsayan aylık verilerden oluşmaktadır (N=131). Aralık 2025 dönemi verilerinin endeks bazında henüz yayınlanmamış olması ve veri setinde zaman serisi tutarlılığını sağlamak amacıyla, analiz dönemi Kasım 2025 itibarıyla sınırlandırılmıştır.

Analize dahil edilen değişkenler şunlardır:

Bağımlı Değişken (Y): İthalat Tutarı (Import Value) - Bin ABD Doları bazında aylık toplam ithalat hacmi.

Bağımsız Değişken (\$X_1\$): İthalat Birim Değer Endeksi (Import Unit Value Index) - İthal malların maliyet değişimini gösteren genel endeks (2015=100).

Bağımsız Değişken (\$X_2\$): Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi (Yİ-ÜFE / PPI) - Yerel üretim maliyetlerini ve enflasyonist baskıyı temsil eden endeks.

Veri Ön İşleme (Data Pre-processing): Veri toplama aşamasında, 2023 yılı ve sonrası verilerde dijital veri tabanı kaynaklı ölçek ve basamak hataları (ondalık ayraç uyuşmazlığı) tespit edilmiştir. Analiz öncesinde, bu veriler Python programlama dili kullanılarak yeniden ölçeklendirilmiş ve tarihsel trende uygun (normalizasyon) hale getirilerek veri setinin güvenilirliği sağlanmıştır.

2.3. Verilerin Analizi

Elde edilen verilerin istatistiksel analizi, R programlama dili altyapısını kullanan açık kaynak kodlu Jamovi (Sürüm 2.6) istatistik yazılımı kullanılarak gerçekleştirilmiştir (The jamovi project, 2024). Analizlerde kullanılan temel R kütüphaneleri ve ekonometrik paketler için R Core Team (2024) ve Fox & Weisberg (2023) referans alınmıştır.

Analiz sürecinde aşağıdaki adımlar izlenmiştir:

Betimsel İstatistikler: Değişkenlerin ortalama, standart sapma, minimum ve maksimum değerleri incelenerek veri setinin genel yapısı ortaya konulmuştur.

Varsayım Testleri: Regresyon analizinin geçerliliği için; verilerin normal dağılıma uygunluğu *Shapiro-Wilk* testi ile, değişkenler arası çoklu bağlantı sorunu olup olmadığı *VIF (Variance Inflation*

Factor) değerleri ile ve zaman serisindeki otokorelasyon durumu *Durbin-Watson* testi ile sınanmıştır.

Korelasyon Analizi: Değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü ve kuvvetini belirlemek amacıyla *Pearson Korelasyon Katsayısı* hesaplanmıştır.

Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi: Bağımsız değişkenlerin (Birim Değer Endeksi ve Yİ-ÜFE) bağımlı değişken (İthalat Tutarı) üzerindeki etkisini belirlemek ve bir tahmin modeli oluşturmak amacıyla En Küçük Kareler (Ordinary Least Squares - OLS) yöntemine dayalı regresyon analizi uygulanmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde, araştırmanın temel amacı doğrultusunda elde edilen verilerin betimsel istatistikleri, değişkenler arasındaki ilişkileri gösteren korelasyon analizi ve kurulan modelin test edilmesine yönelik çoklu regresyon analizi sonuçlarına yer verilmiştir.

3.1. Betimsel İstatistikler

Araştırma kapsamında ele alınan bağımlı ve bağımsız değişkenlere ait temel betimsel istatistikler **Tablo 1**'de verilmiştir.

Tablo 1: Araştırma Değişkenlerine Ait Betimsel İstatistikler (N=131)

Değişkenler	Ortalama	Medyan	Standart Sapma	Minimum	Maksimum	Normallik (Shapiro-Wilk p)
-------------	----------	--------	----------------	---------	----------	----------------------------

İthalat Tutarı (\$)	22.800.000	21.000.000	5.850.000	13.400.000	34.100.000	< 0,001
Birim Değer Endeksi	113,00	105,00	19,00	86,50	158,00	< 0,001
Yİ-ÜFE (PPI)	1.319,00	485,00	1.381,00	237,00	4.748,00	< 0,001

Not: İthalat tutarı Bin ABD Doları cinsindendir.

Tablo 1’de gösterildiği üzere, incelenen dönemde (2015-2025) aylık ortalama ithalat tutarı yaklaşık 22,8 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. İthalat birim değer endeksi ortalama 113 puan iken, yurt içi üretici fiyat endeksinin (Yİ-ÜFE) standart sapmasının (1.381) ortalamadan (1.319) yüksek olması, incelenen dönemde maliyetlerde çok yüksek bir oynaklık ve enflasyonist baskı olduğunu göstermektedir. Shapiro-Wilk testi sonuçlarına göre ham verilerin normal dağılım göstermediği ($p < 0,001$) anlaşılmaktadır; ancak regresyon analizinde esas olan hata terimlerinin normalliğiştir.

3.2. Korelasyon Analizi

Değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü ve gücünü belirlemek amacıyla yapılan Pearson korelasyon analizi sonuçları **Tablo 2**’de verilmiştir.

Tablo 2: Değişkenler Arası Pearson Korelasyon Matrisi

Değişkenler	1. İthalat Tutarı	2. Birim Değer Endeksi	3. Yİ-ÜFE
1. İthalat Tutarı	—		
2. Birim Değer Endeksi	0,911***	—	
3. Yİ-ÜFE	0,801***	0,747***	—

*Not: *** $p < 0,001$ düzeyinde anlamlılık.*

Tablo 2’den anlaşıldığı üzere, bağımlı değişken olan İthalat Tutarı ile İthalat Birim Değer Endeksi arasında çok güçlü ve pozitif yönlü (r

= 0,911; $p < 0,001$) bir ilişki bulunmaktadır. Benzer şekilde, yurt içi üretim maliyetlerini temsil eden Yİ-ÜFE ile ithalat tutarı arasında da yüksek düzeyde pozitif ilişki ($r = 0,801$; $p < 0,001$) tespit edilmiştir. Bu bulgular, ithalat maliyetleri ve yurt içi fiyatlar arttıkça, ithalat hacminin (değer bazında) artış eğiliminde olduğunu göstermektedir.

3.3. Regresyon Analizi Bulguları

İthalat Birim Değer Endeksi ve Yİ-ÜFE'nin, ithalat tutarı üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla oluşturulan çoklu doğrusal regresyon modelinin sonuçları Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3: Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	Katsayı (B)	Standart Hata	t	p	VIF
Sabit (Constant)	-3.430.000	1.540.000	-2,23	0,027	—
Birim Değer Endeksi	217.652	15.163	14,35	< 0,001	2,26
Yİ-ÜFE	1.162	208	5,58	< 0,001	2,26
Model Özeti		Değer			
R		0,929			
R Kare (R^2)		0,863			
Durbin-Watson		1,36			
Shapiro-Wilk (Hata Terimleri)		0,993 ($p=0,764$)			

Bağımlı Değişken: İthalat Tutarı (Bin \$)

Tablo 3'te görüldüğü üzere, kurulan regresyon modeli istatistiksel olarak anlamlıdır ve yüksek bir açıklama gücüne sahiptir ($R^2 = 0,863$). Bu değer, modelde yer alan bağımsız değişkenlerin, ithalat tutarındaki değişimin %86,3'ünü açıkladığını ortaya koymaktadır.

Model katsayıları incelendiğinde;

İthalat Birim Değer Endeksi, ithalat tutarı üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahiptir ($B = 217.652$; $p < 0,001$).

Endekste 1 birimlik artış, ithalat faturasını yaklaşık 217 milyon dolar artırmaktadır.

Yİ-ÜFE değişkeninin de ithalat üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi bulunmaktadır ($B = 1.162; p < 0,001$).

Varsayım Kontrolleri: Analiz sonucunda VIF değerlerinin 2,26 olduğu görülmüş, bu durum değişkenler arasında çoklu bağlantı (multicollinearity) sorunu olmadığını göstermiştir. Hata terimlerinin normalliği incelendiğinde, Shapiro-Wilk testi sonucunun anlamsız çıkması ($p = 0,764 > 0,05$), hata terimlerinin normal dağılım gösterdiğini ve modelin güvenilir olduğunu kanıtlamaktadır. Durbin-Watson değerinin 1,36 hesaplanması, zaman serisi verisi olması nedeniyle modelde bir miktar pozitif otokorelasyon bulunduğu işaret etse de, modelin yüksek açıklama gücü ve normal dağılan hataları, sonuçların iktisadi yorumlamaya uygun olduğunu desteklemektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye’de 2015-2025 dönemini kapsayan bu çalışmada, dış ticaretin gümrüklenmiş değeri üzerinde belirleyici olan maliyet unsurları ve vergi yükümlülüklerinin ithalat hacmi üzerindeki etkisi ekonometrik olarak analiz edilmiştir. 4458 sayılı Gümrük Kanunu ve ilgili vergi mevzuatı çerçevesinde şekillenen "Gümrüklenmiş Değer" kavramı, sadece eşyanın çıplak fiyatını değil, navlun, sigorta ve kümülatif vergi yüklerini de içeren nihai bir maliyet kalemi olarak ele alınmıştır.

Gerçekleştirilen çoklu doğrusal regresyon analizi sonucunda, oluşturulan modelin Türkiye'nin ithalat faturasındaki değişimi açıklama gücünün oldukça yüksek olduğu ($R^2 = 0,863$) tespit edilmiştir. Bu bulgu, ithalatın sadece talep yönlü değil, ağırlıklı olarak maliyet yönlü faktörlerce şekillendiğini ortaya koymaktadır.

Çalışmanın en çarpıcı bulgusu, İthalat Birim Değer Endeksi ile ithalat tutarı arasındaki güçlü ve pozitif ilişkidir ($B = 217.652$; $p < 0,001$). İktisat teorisinde normal şartlarda fiyatlar arttığında talebin (ithalat miktarının) azalması beklenir. Ancak analiz sonuçları, birim maliyetler (fiyatlar + vergiler) arttığında, Türkiye'nin toplam ithalat faturasının azalmak yerine yaklaşık 217 milyon dolar gibi ciddi bir oranda arttığını göstermektedir. Bu durum, Türkiye sanayisinin ithal girdiye olan bağımlılığının yüksek olduğunu ve ithalat talebinin fiyata karşı katı (inelastik) bir yapı sergilediğini kanıtlamaktadır. Dolayısıyla, gümrük vergileri veya ilave mali yükümlülükler (İGV vb.) artırıldığında, bu durum ithalatı kısmaktan ziyade, sanayicinin maliyetini ve ülkenin dış ticaret açığını artırıcı bir etki yaratmaktadır.

Benzer şekilde, Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi'nin (Yİ-ÜFE) ithalat üzerindeki pozitif etkisi ($p < 0,001$), iç piyasadaki enflasyonist baskının ithalat maliyetlerini beslediğini göstermektedir. Yerli üretim maliyetlerindeki artış, firmaları daha rekabetçi olabilmek adına (veya zorunluluktan) ithal girdiye yöneltmekte veya kur geçişkenliği nedeniyle ithal malların TL cinsinden maliyetini yukarı çekmektedir.

Yönetimsel ve Stratejik Öneriler

Elde edilen bulgular ışığında, hem politika yapıcılara hem de işletme yöneticilerine yönelik şu öneriler geliştirilebilir:

İthalat Politikasında Yapısal Dönüşüm: Gümrük vergileri ve mali yükümlülüklerin (gümrüklenmiş değeri artıran unsurların) ithalatı caydırma etkisinin sınırlı olduğu görülmüştür. Bu nedenle, korumacılık önlemleri yerine, ithalata bağımlı ara malların yurt içinde üretilmesini teşvik edecek "üretim odaklı" stratejilere ağırlık verilmelidir.

İşletmeler İçin Kur ve Maliyet Yönetimi: İşletme yöneticileri, ithalat maliyetlerinin (birim değer) toplam fatura üzerindeki belirleyiciliğini dikkate alarak, türev araçlar (hedging) ile kur ve emtia fiyat riskini yönetmelidir. Ayrıca, tedarik zincirinde yerleşme stratejileri, maliyet enflasyonundan korunmak için kritik bir araçtır.

Vergi Yükünün Gözden Geçirilmesi: Sanayicinin üzerindeki "Verginin Vergisi" (KDV matrahına giren diğer vergiler) yükü, üretim maliyetlerini artırarak enflasyonist bir sarmal yaratmaktadır. Özellikle üretimde kullanılan hammadde ve yatırım mallarındaki gümrük yükümlülüklerinin sadeleştirilmesi, Yİ-ÜFE üzerindeki baskıyı hafifletebilir.

Araştırmanın Kısıtları ve Gelecek Çalışmalar İçin Öneriler

Bu çalışma, Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) sağladığı ikincil veriler ve zaman serisi analizi ile sınırlıdır. Analiz sürecinde, 2023 sonrası verilerde tespit edilen ölçek sapmaları, istatistiksel normalizasyon yöntemleriyle giderilmiştir. Modelin Durbin-Watson

istatistiğinin (1,36) işaret ettiği sınırlı otokorelasyon durumu, zaman serisi verilerinin doğasından kaynaklanmakta olup, sonuçların genel geçerliliğini etkileyecek boyutta değildir.

Gelecek çalışmalarda, modele "Reel Döviz Kuru" ve "Sanayi Üretim Endeksi" değişkenlerinin eklenmesi, ithalatın miktar ve fiyat etkisinin ayrıştırılması açısından önerilmektedir. Ayrıca, sektörel bazda (örn. otomotiv veya tekstil) yapılacak panel veri analizleri, gümrüklenmiş değer etkilerini daha mikro düzeyde ortaya koyabilir.

KAYNAKÇA

- 3065 Sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu. (1984). T.C. Resmi Gazete (Sayı: 18563, Tarih: 02.11.1984).
- 4458 Sayılı Gümrük Kanunu. (1999). T.C. Resmi Gazete (Sayı: 23866, Tarih: 04.11.1999).
- 474 Sayılı Gümrük Giriş Tarife Cetveli Hakkında Kanun. (1964). T.C. Resmi Gazete (Sayı: 11711, Tarih: 25.05.1964).
- 4760 Sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanunu. (2002). T.C. Resmi Gazete (Sayı: 24783, Tarih: 12.06.2002).
- 5607 Sayılı Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu. (2007). T.C. Resmi Gazete (Sayı: 26479, Tarih: 31.03.2007).
- Fox, J., & Weisberg, S. (2023). car: Companion to Applied Regression. [R package]. Retrieved from <https://cran.r-project.org/package=car>.
- R Core Team (2024). R: A Language and environment for statistical computing. (Version 4.4) [Computer software]. Retrieved from <https://cran.r-project.org>. (R packages retrieved from CRAN snapshot 2024-08-07).
- T.C. Ticaret Bakanlığı. (2024). Ekonomik Görünüm Raporu. Ankara: Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü.
- The jamovi project (2024). jamovi. (Version 2.6) [Computer Software]. Retrieved from <https://www.jamovi.org>.

